

KAIP ATPAŽINTI NEAPYKANTOS KALBĄ IR TINKAMAI REAGUOTI?

Sudarė „Media 4 Change“

Visi klausimai, susiję su publikacija, turėtų būti adresuojami „Media 4 Change“

Gedimino pr. 21, LT-01103 Vilnius

Tel.: +370 652 63085

El. p.: info@media4change.co

Tinklapis: media4change.co

Redakcinė grupė:

Džina Donauskaitė,

Neringa Jurčiukonytė

Kalbos redaktorė Jūratė Žeimantienė

Dizainerė Iveta Tunkevičiūtė

Šis leidinys yra projekto „Žmogaus teisių adresas – žurnalistika“ dalis. Projektą rėmė Europos Komisijos Pagrindinių teisių ir pilietybės programa. Metodikoje pateikiama autorių ir ekspertų surinkta ir apibendrinta informacija. Šio leidinio turinys nebūtinai turi atitikti rėmėjų poziciją ir Europos Sąjunga už jį neatsako.

PADEKA

Norime nuoširdžiai padėkoti projekto „Žmogaus teisių adresas – žurnalistika“ partneriams už indėlį į metodiką, atliktą didelį darbą ir gražų bendradarbiavimą.

Ypač dėkojame Mike'ui Jempsonui, Jungtinės Karalystės „The MediaWise Trust“ labdaros organizacijai ir Žiniasklaidos įvairovės institutui (angl. *Media Diversity Institute*).

Taip pat – neapykantos kalbą iš teisinės perspektyvos apžvelgusiai Giedrei Šėmytei ir prie metodikos informacijos paieškos prisidėjusioms: Viktorijai Sinicaitei, Guerganai Tsenovai (*Civic Association for Communication and Education (Sophia)*) ir Giulianai Deiddai (*TDM International*).

Projektą rėmė Europos Komisijos
Pagrindinių teisių ir pilietybės
programa.

TURINYS

Apie mus	10
Pratarmė	12
1. Kodėl žiniasklaidai turėtų rūpėti pažeidžiama visuomenės dalis? <i>Atsako žurnalistikos profesionalai ir pilietinės visuomenės aktyvistai</i>	14
2. Žiniasklaida, politika, pažeidžiamos visuomenės grupės ir visuomenės nuomonė. <i>Sociologinis požiūris</i>	26
3. Pažeidžiamos visuomenės grupės. <i>Ką tai reiškia?</i>	31
4. Kurios visuomenės grupės pažeidžiamiausios?	37
5. Neapykantos kalba. <i>Kaip ją atpažinti?</i>	45
6. Žurnalistai kaip neapykantos kalbos taikiny. <i>Kam (ne)naudingi kritiškai žiniasklaidininkai?</i>	50
7. Neapykantos kalba, saviraiškos laisvė, pažeidžiamos visuomenės grupės. <i>Teisinis aspektas</i>	56
8. Rekomendacijos žurnalistams ir redakcijoms	70
9. Literatūra, naudinga komunikacijos specialistams	75

APIE MUS

„Media 4 Change“ – tarptautinis judėjimas, kuris siekia skatinti atsakingą ir etišką žurnalistiką. Judėjimo šūkį „**Žmogaus teisių adresas žurnalistika**“ stengiamės įtvirtinti kasdieninėje žiniasklaidos praktikoje. Judėjimui priklausantys žurnalistai savo darbą grindžia **žmogaus teisių** vertybėmis, aukštais profesinės etikos standartais ir atsakomybe prieš visuomenę.

Judėjimo nariai atlieka žurnalistinius tyrimus, susijusius su žmogaus teisių, lygybės ir įvairovės problematika, įgyvendina jungtinius projektus su redaktorais ir žmogaus teisių ekspertais.

Judėjimas siekia suvienyti nepriklausomus žurnalistus, žiniasklaidos priemonių

redaktorių, žmogaus teisių ekspertus, nevyriausybinės organizacijos ir socialiai pažeidžiamų grupių atstovus bendriems tikslams.

„Media 4 Change“ misija – tapti įtakingu judėjimu, nuolat pasipildančiu naujais nariais, žiniasklaidos profesionalais ir ekspertais, kurie į viešąjį diskursą iškelty lig šiol dažnai ignoruotas temas, būtų objektyvios ir etiškos žurnalistikos pavyzdžiu, įkvėptų kitus.

Judėjimo kryptys:

Tikime, kad žiniasklaida yra galingas įrankis užtikrinant viešąjį interesą, ir siekiame, jog nei viena socialinė grupė neliktų visuomenės užribyje, todėl:

- kuriame žiniasklaidos profesionalų ir žmogaus teisių ekspertų bendradarbiavimo tinklą;
- skatiname etišką ir objektyvų socialiai pažeidžiamų grupių ir mažumų vaizdavimą žiniasklaidoje;
- bendradarbiaujant žurnalistams ir žmogaus teisių ekspertams atliekame didelio masto žurnalistinius tyrimus;
- siekiame sudaryti galimybes socialiai pažeidžiamoms grupėms tinkamai atstovauti sau žiniasklaidoje;
- bendradarbiaujame su žiniasklaidos priemonių redaktorais, skatiname platinti informaciją apie socialiai pažeidžiamas grupes ir mažumas.

„Media4Change“ judėjimo komandą sudaro NVO, žurnalistikos ir žmogaus teisių ekspertai iš skirtingų Europos šalių, į pagalbą pasitelkiami konsultantai ir savanoriai. Koordinacinis judėjimo centras yra Lietuvoje.

Reguliariai su šiuo judėjimu dirba jo iniciatorius ir koordinatorius – Nacionalinis socialinės integracijos institutas (Lietuva).

PRATARMĖ

Nepakantumas ir neapykanta nėra tik praeities bėdos. Šiandienos pasaulio įvykiai rodo, kad jais vis dar grindžiami pagrindiniai žmogaus teisių pažeidimai, visuomenės grupių naikinimas ar net geresnio, teisingesnio pasaulio vizijos. Nepakantumu ir neapykanta grįstų veiksmų imamasi per karus, krizes ar kitokius konfliktus, tačiau jie būdingi ir ramiam metui. Būtent tada pakankamai nepastebimai formuojasi neapykantos kalba. Visuomenei nepatiriant didelių sukrėtimų šiai kalbai net lengviau įsitvirtinti, o nepakantumui ir neapykantai tapti priimtiniu, bene savaime suprantamu mąstymo būdu.

12

Gana didelės įtakos tam turi žiniasklaida. Kaip svarbios politinei bendruomenei informacijos sklaidos šaltinis, ji kuria tam tikrą pilietiškumo, priklausomybės savo valstybei, tautai, sampratą. Toji samprata gali būti pakankamai siaura – skatinanti mąstyti kategorijomis „savi“ ir „svetimi“, liejanti pamatą baimei, įtampai, siaurakakčiam nacionalizmui, sudaranti sąlygas nepakantumui ir neapykantai atsirasti ir plisti. Ir priešingai – žiniasklaidos konstruojama pilietiškumo samprata gali būti plati, skatinanti žvelgti į pasaulį kaip į mūsų visų namus.

Ištikus krizei, nepakantumo ir neapykantos ideologija besivadovaujanti visuomenės narius lengva mobilizuoti ir nuteikti radikaliems veiksams prieš tariamus priešus. O jais paprastai tampa visuomenės mažumos, pabėgėliai, migrantai, tautinės ar religinės

bendruomenės, turintieji psichikos sveikatos problemų, moterys (net nepaisant to, kad visuomenėje jų gali būti dauguma), kitos seksualinės orientacijos žmonės ir t. t. Dažnai šias grupes mažai kas sieja, o jų nariai gali būti nepakantūs vieni kitų ar kitų pažeidžiamų grupių atžvilgiu. Neapykantos kalbai pratrūkus kartais labai brutaliomis formomis, tragiškų pasekmių lieka ilgam. Tada tėra viena išeitis – kautis su jomis. Taigi suprasti, kas yra neapykantos kalba, atpažinti tokios kalbos raišką ir tinkamai reaguoti svarbu jau dabar, gyvenant santykinės taikos sąlygomis. Juolab, kad net Europos Sąjungoje, šalyse narėse, puoselėjančiose seniausias pasaulyje demokratijos vertybes, galvas kelia politikų flangas, dažnai visų nacionalinių valstybių ir ES bėdų šaltiniu laikantis įvairias etnines arba religines mažumas.

Žiniasklaida, būdama informacijos viešos sklaidos arena, gali turėti esminės įtakos neapykantos kalbos formavimuisi ir sklaidai. Ji gali sudaryti sąlygas neapykantos kalbai plisti ir tapti priimtina visuomenei arba užkirsti tam kelią. Ties pastaruoju sakiniu skaitytojas galėtų susimąstyti. Ar neapykantos kalba nėra saviraiškos laisvės dalis? Ar jos ribojimas viešojoje erdvėje nesikerta su informacijos laisvės principais liberalioje demokratinėje valstybėje? Ar šalindami neapykantos kalbos apraiškas iš viešųjų erdvių nesudarome sąlygų susiformuoti pagrindinėms neapykantos ideologija mintančioms smogikų grupėms, išmokusioms dvigubo elgesio standartų? Ką galima

laikyti neapykantos kalba, o ko dar ne? Kas turėtų tapti neapykantos kalbos kontrolės institucija, priimančia sprendimus, taikančia sankcijas? Ar vienodai reikėtų vertinti nepakantumą kvailumui ir odos spalvai, patriarchalinėms visuomenės normoms ir išpažįstamai religijai? Ar į visus atvejus, kuriuose įžvelgiame nepriimtino nepakantumo apraiškų, derėtų reaguoti taikant cenzūros priemones?

Šie klausimai aktualūs visoms laisvai ir kritiškai mąstančioms visuomenėms. Bet ypač tiems jų nariams, kurie turi lemiamos įtakos viešojoje erdvėje skleidžiamoms idėjoms ir informacijai. O tokie yra žurnalistai, viešosios komunikacijos ekspertai, politikai. Šiandien tokiais tampa ir socialiniuose tinkluose komunikuojantys piliečiai, nes jų paskleisti žodžiai nebėra žvirbliai, o turi įtakos šiuolaikinių viešų diskusijų lygiui, gyliui ir kokybei.

Šis leidinys pirmiausia skirtas padėti redakcijoms ir žurnalistams, taip pat visiems, kurie nori profesionaliai ir atsakingai komunikuoti viešojoje erdvėje, atpažinti neapykantos kalbos užuomazgas, raiškos formas, pastebėti jos formavimąsi, suprasti jos poveikį skirtingoms, bet ypač – pažeidžiamoms visuomenės grupėms. Rengdami metodiką siekėme kuo įvairiapusiškiau išanalizuoti problematiką.

Leidinio pirmajame skyriuje pateikiamos profesionalių žurnalistų ir žiniasklaidą tiriančių mokslininkų įžvalgos apie žiniasklaidos

vaidmenį, tai, kaip neapykantos apraiškas išgyvena pažeidžiamų socialinių grupių atstovai, taip pat su jomis susiduriančios ir prevenciją organizuojančios nevyriausybinės organizacijos. 2–4 skyriuose analizuojamas visuomenės grupių pažeidžiamumas sociologiniu aspektu, pristatomos europiečių visuomenės nuomonės, prie kurios formavimo nemažai prisideda žiniasklaida, tendencijos. Tikimės, kad geriau supratę, kas yra pažeidžiama visuomenės grupė ir kodėl ji tokia, komunikacijos specialistai galės lengviau priimti atsakingus sprendimus. 5–6 skyriuose atskleidžiama, kas yra neapykantos kalba. Metodikos sudarytojai laikosi pozicijos, kad teisėje neapykantos kalba apibrėžiama siaurai, o sociologinis neapykantos kalbos traktavimas yra platesnis. Todėl iš pradžių aptariamas socialinis neapykantos kalbos funkcionavimas, patariama, kaip jį interpretuoti, o paskui – ir teisinė interpretacija, vykstančios diskusijos. Metodika baigiama rekomendacijomis žurnalistams ir naudingos literatūros sąrašu. Reikia pasakyti, kad rekomendacijos – ne instrukcija visiems profesinio gyvenimo atvejams. Metodikos sudarytojai tikisi, kad pateikta analizė padės žiniasklaidos profesionalams ir kitiems specialistams, paisantiems aukštos diskusijų kokybės standartų, patiems priimti atsakingus sprendimus viešai komunikuojant apie neapykantos kalbą ir pažeidžiamas visuomenės grupes.

1

KODĒL ŽINIASKLAIDAI TURĒTŪ RŪPĒTI
PAŽEIDŽIAMA VISUOMENĒS DALIS?

● ATSAKO ŽURNALISTIKOS PROFESIONALAI
IR PILIETINĒS VISUOMENĒS AKTYVISTAI

Maikas Džempsonas (Mike Jempson), Didžiojoje Britanijoje veikiančios „The MediaWise Trust“ labdaros organizacijos direktorius, Vakarų Anglijos Bristolio universiteto žurnalistikos programos lektorius.

„Informacijos tikrinimas išlieka žiniasklaidos kokybės matu ir aktualiu visuomenės poreikiu.“

Kalbant apie pažeidžiamas visuomenės grupes ir žiniasklaidą reikia pasakyti, kad žiniasklaidos uždavinys – suteikti erdvės pažeidžiamų grupių nariams ar atstovams reikšti savo poziciją, sudaryti jiems galimybę dalyvauti politinėse diskusijose. Gal dėl to, kad galinčiųjų viešai atstovauti pažeidžiamoms grupėms nėra daug, apie jų interesus išgirstame gana retai. Vis dėlto daug ką lemia tai, kokios rinkos strategijos laikosi žiniasklaidos priemonių savininkai, kokios yra redakcijų politinės pažiūros. Vienos žiniasklaidos priemonės aktyviai imasi ginti žmogaus teises, atskleidžia pažeidžiamų visuomenės grupių gyvenimo sąlygas ir savarankiškai demaskuoja siekiančiuosius gauti naudos iš jų pažeidžiamumo. O kitos pažeidžiamą visuomenės dalį sąmoningai ignoruoja arba net aktyviai griebiasi nepakantumo skatinimo.

Galima pastebėti, kad skirtinguose pasaulio kraštuose, priklausomai nuo pažeidžiamos grupės tipo, atsiskleidžia vis kitos tendencijos. Štai kai kurie Afrikos šalių laikraščiai skelbia karą gėjams ir lesbietėms. Ruandos ir buvusios Jugoslavijos šalių žiniasklaidos priemonėse esama pasibaisėtinos ksenofobijos. Romus demonizuojančios istorijos pastaruju metu tapo būdingomis Rytų Europos žiniasklaidai.

Per pastaruosius dvidešimt metų nemažai valdžios ar nevyriausybių organizacijų skatino žiniasklaidą atkreipti dėmesį į pažeidžiamų visuomenės grupių padėtį. Didesnį dėmesį šiai problemai lėmė Balkanų karų baisybės, Ruandos žudynės, Izraelio ir Palestinos konfliktai, taip pat Europoje auganti intelektualų ir plačiosios visuomenės parama kairiosioms politinėms jėgoms. Pavyzdžiui, Tarptautinė žurnalistų federacija sukūrė Tarptautinę žiniasklaidos darbo grupę prieš rasizmą ir ksenofobiją IMRAX (angl. *International Media Working Group Against Racism and Xenophobia*), Europos Sąjunga iniciavo tyrimą „Žiniasklaida už įvairovę“ (angl. *Media 4 Diversity – Taking the Pulse of Diversity*). Prie minėtų pastangų prisidėjo ir Europos Tarybos MEDIANE projektas (angl. *Media in Europe for Diversity Inclusiveness*). „MediaWise“ labdaros organizacija, Žiniasklaidos įvairovės institutas (angl. *Media Diversity Institute*) ir Nacionalinis socialinės integracijos institutas. Tačiau vienas svarbiausių veiksnių užkertant kelią neapykantos kalbos sklaidai – pačių žurnalistų noras ir gebėjimas profesionaliai dirbti savo darbą ir spręsti kilusias problemas. Viena jų – kad dažnas žurnalistas, rengdamas medžiagą apie pažeidžiamas visuomenės grupes, pats nepastebi, o tiksliau nė nežino, kokiomis išankstinėmis nuostatomis ar šališku

požiūriu vadovaujasi. Todėl reikia skatinti žurnalistų sąmoningumą ir gebėjimą analizuoti minėtas nuostatas. Žurnalistai taip pat yra linkę remtis stereotipais ir trafaretinėmis lingvistinėmis konstrukcijomis (kurių dalį patys ir susikuria), kad būtų lengviau komunikuoti su auditorija. Bet jiems dažnai trūksta žinių apie destruktivias stereotipų pasekmes pažeidžiamoms visuomenės grupėms. Pavyzdžiui, nuolat vartojama menkinama leksika pažeidžiamų visuomenės grupių atžvilgiu gali būti tokia pat žalinga, kaip ir tiesioginis kvietimas susidoroti. Nors yra žurnalistų, kurie daugelį metų į dienos šviesą traukia engiamųjų istorijas, vis dėlto atrodo, kad nemažai daliai jų kolegų paprasčiau sudaryti sąlygas neapykantos kalbai skliti, užuot atidžiai gilinusis į visuomenės paribiuose gyvenančių žmonių padėtį.

16

Kita žurnalistams iškylanti problema – šaltiniai, skleidžiantys demagogiją, neapykantą ir dezinformaciją. Ar žurnalistai turėtų jiems suteikti tribūną? O galbūt reikėtų juos cenzūruoti arba ignoruoti? Daugelis pasakytume, kad žodžio laisvės ribojimas, cenzūra – žmogaus teisių pažeidimas. Kita vertus, skatindami neapykantą pažeidžiamoms visuomenės nariams, demagogiją skleidžiantys žurnalistų šaltiniai patys pažeidžia žmogaus teises. Žiniasklaida, viešindama tokių šaltinių pareiškimus, prisideda prie dezinformacijos ir neapykantos kalbos sklaidos, nes padaro ją pasiekiamą didesnei auditorijai, nei šaltinis gebėtų pasiekti savo įėjomis.

Sakyčiau, kad šią problemą žurnalistai galėtų spręsti tokių šaltinių pasisakymus pateikdami tinkamame kontekste, padėdami auditorijai atpažinti dezinformaciją, klaidingus faktus. Jie turėtų būti gerai pasirengę ir nestokoti žinių, kad

atsilaikytų prieš neapykantos skleidėjus. Kitokie yra atvejai, kai žmonės tiki prietarais ir stereotipais. Tai jų iškart nepaverčia neapykantos kurstytojais, tačiau jie itin imlūs neapykantos pranešimams. Prietariai dažnai kyla iš abejingumo ir baimės, todėl profesionalūs žurnalistai galėtų keisti padėtį į gerąją pusę rengdami reportažus, kurie padėtų kovoti su visuomenės abejingumu ir baime.

Žurnalistinis profesionalumas ypač reikalingas vykstant šiuolaikinės žiniasklaidos transformacijoms. Šiandien žiniasklaidos veidą keičia internetas, visuotiniu tinklu sujungiantis pasaulio žmoniją. Interneto žiniasklaida tampa globaliu garsiakalbiu, per kurį galima skleisti ir tolerancijos kultūrų įvairovei principus, ir neapykantos kalbą. Internete rasite informacijos apie bet ką, tačiau klausimas – kiek ją galima pasikliauti. Žurnalistinis informacijos tikrinimas išlieka žiniasklaidos kokybės matu ir aktualiu visuomenės poreikiu.

Apibendrinant galima pabrėžti strategijas, kurios padėtų žurnalistams profesionaliau dirbti savo darbą rengiant reportažus apie pažeidžiamas grupes. Tai turėtų būti atida vartojamai leksikai, ypač siekiant išvengti pažeidžiamų grupių stereotipizavimo; nuolatinis savo darbo apmąstymas; visapusiškas išsilavinimas, suteikiantis galimybę atpažinti skleidžiamą neapykantą ir dezinformaciją, drąsa ir žinios, kaip suvaldyti ją kurstantį šaltinį.

„Nuolat vartojama menkinama leksika gali būti tokia pat žalinga kaip ir tiesioginis kvietimas susidoroti.“

Dr. Lisbetė Morlandstio
(Lisbeth Morlandstø),
žiniasklaidos tyrėja,
Norvegijos Nordlando
universiteto profesorė.

„Geriau susigrumti su neapykantos kalba viešojoje erdvėje ir ten ją nugalėti, o ne riboti žodžio laisvę nustatant išankstines taisykles, ką galima sakyti, o ko – ne.“

Tradicinėse Norvegijos žiniasklaidos priemonėse tiesioginės neapykantos kalbos pasitaiko retai, tačiau gajūs stereotipai. Jais reiškiamas nepakantumas Norvegijos etninėms mažumoms, pavyzdžiui: samiams, romams ar imigrantams. Taip pat esama tendencijos negatyviai stereotipizuoti politikoje dalyvaujančias moteris. Vis dėlto mano atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, kad padėtis bent jau Norvegijoje gerėja. Prie to ypač prisideda profesionalūs žurnalistai, kurie suteikia galimybę viešai pasisakyti pažeidžiamų visuomenės grupių nariams ar jų atstovams. Kitais tariant, kai žurnalistai rinkdami informaciją kalbasi su žmonėmis, apie kuriuos rašys, ar kaip informacijos šaltinius pasitelkia atstovaujantčius pažeidžiamoms grupėms, jie juos vertina pagarbiau, mažiau stereotipizuoja. Esu išsamiau tyrinėjusi, kaip žiniasklaida pristato turinčius psichinės sveikatos problemų. Galiu pasakyti, kad Norvegijos žurnalistai gana neblogai išmano šių žmonių stigmatizavimo riziką.

Manau, prie to prisideda tai, kad Norvegijos žurnalistų etikos kodekse¹ yra

keletas punktų, kuriuose kalbama apie pažeidžiamas visuomenės grupes ir pakankamai tiksliai apibrėžiamos žurnalistų profesinio elgesio ribos. Juose nurodoma, kad žurnalistų uždavinys – stengtis apsaugoti asmenis ir grupes nuo patiriamos neteisybės, atskleisti faktus apie pažeidžiamas žmogaus teises, patiriamą neatleistą ignoravimą ir viešajame, ir privačiajame sektoriuje. Taip pat iš žurnalistų reikalaujama gilesnės nei populiarioji kompetencijos apie tai, kas yra žmogaus tapatybė, koks gali būti atskirų asmenų ir žmonių grupių santykis su tautybe, religija, įvairiais įsitikinimais; gilesnės sampratos apie tam tikrų socialinių grupių pažeidžiamumą ir to priežastis. Etiški žurnalistai įpareigojami ne tik lavėti šioje srityje, bet ir taikyti įgytas žinias praktiškai, t. y. nesinaudoti savo teisių nesuvokiančių ar neintegralių žmonių pažeidžiamumu; gerbti individus, jų privatumą ir įsitikinimus, priklausymą tam tikrai rasei, tautybei. Be to, žurnalistai raginami neakcentuoti tų žmogiškųjų charakterio savybių, kurios yra neadekvačios situacijos esmei atskleisti. Žurnalistai turėtų gerbti ir pažeidžiamų asmenų artimųjų privatumą, būti jautrūs ir apsvarstyti,

¹ Code of Ethics of the Norwegian Press. (2007).
http://ethicnet.uta.fi/norway/code_of_ethics_of_the_norwegian_press

„Žurnalistų uždavinys nušviečiant socialinės atskirties grupes – vengti informacijos, stiprinančios jau esamus stereotipus ar kuriančios naujus, sklaidos.“

18

kokį poveikį paskelbta informacija gali jiems turėti.

Taigi, kaip jau minėjau, tradicinėse žiniasklaidos priemonėse padėtis nėra itin prasta, tačiau to negalima pasakyti apie socialinius tinklus internete. Ten neapykantos kalbos yra daug. Šalyje diskutavome, ką reikėtų daryti – cenzūruoti tokį turinį ar vis dėlto laikytis laisvos informacijos sklaidos principo ir nesikišti į tai, ką socialiniuose tinkluose skleidžia piliečiai. Priėjome prie išvados, kad žodžio laisvė ir atvira diskusija – per didelės vertybės, kad būtų ribojamos. Manome, kad geriau susigrumti su neapykantos kalba viešojoje erdvėje ir ten ją nugaltėti, o ne riboti žodžio laisvę nustatant išankstines taisykles, ką galima sakyti, o ko – ne. Taip pat siekdama apriboti neapykantos kalbą atsakinga žiniasklaida pasitelkia įvairių moderavimo strategijų, pavyzdžiui: naktimis uždaromos komentarų erdvės arba panaikinama galimybė diskutuoti anonimiškai.

Riba tarp neapykantos kalbos ir žodžio laisvės gana neaiški. Vienas iš tai lemiančių veiksnių – visuotinai priimto neapykantos kalbos apibrėžimo nebuvimas.

Bet tikrai aišku, kad žurnalistai, atskleidami žmonių, priskiriamų socialinės atskirties grupėms, diskriminaciją ar kitas patiriamas problemas, gali prisidėti prie geresnio jų supratimo ir tolerancijos visuomenėje skatinimo. Pagrindinis žurnalistų uždavinys nušviečiant socialinės atskirties grupes – vengti informacijos, stiprinančios jau esamus stereotipus ar kuriančios naujus, sklaidos. Reikia rasti kitų būdų papasakoti apie įvykius, kuriuose dalyvauja žmonės, priskiriami socialinės atskirties grupėms.

Meistriškumo galima pasisemti papildomai lavinantis, dalyvaujant specialiuose mokymuose. Ypač svarbi redaktorių parama, redakcijų pasiryžimas elgtis etiškai. Šiandienos žiniasklaidoje to pasiekti ne visada lengva. Iš esmės nuoseklus klasikinių žurnalistikos principų, įskaitant

Aleksija (Alexia) Kalaitzi, televizijos žurnalistė, Didžiosios Britanijos Žiniasklaidos įvairovės instituto stažuotoja, dirbo „Global Voices Online“, SKAI TV, „United Societies of Balkans“, „Documentary Alternative Balkan Caravan“.

ir tinkamos terminologijos vartojimą, laikymosi turėtų pakakti siekiant išvengti neapykantos kalbos sklaidos. O dėl vartojamos terminologijos reikėtų pasakyti, kad ir pati sąvoka „pažeidžiama grupė“ yra problemiška. Toks apibūdinimas visuomenės grupėms, kurias suvokiame kaip „pažeidžiamas“, gali skambėti įžeidžiamai. Taip pat – kelti aplinkinių gailėstį ar užuojautą dėl silpnumo. O vartojant terminą „pažeidžiamos grupės“ siekiama visai ne to. Šioms grupėms priskiriami žmonės nėra iš prigimties ar pagal kilmę silpnesni už likusių visuomenę. Pažeidžiamais juos daro plačiosios visuomenės požiūris, išnaudojimas ir kitos nepalankios sąlygos realizuoti savo galimybes. Taigi žurnalistai turėtų subtiliai įvertinti vartojamą leksiką.

Visada reikėtų paisyti situacijos konteksto, remtis bent keliais skirtingais šaltiniais. Minėtų šaltinių teikiamą informaciją taip pat reikėtų vertinti kritiškai, mat kai kurie vieši asmenys gali būti suinteresuoti skleisti neapykantos kalbą. Žurnalistai turėtų

būti pasiruošę tokių šaltinių pareiškimus pateikti tinkamame kontekste, padėti skaitytojams identifikuoti juos kaip neapykantos kalbą ir pateikti tinkamus kontrargumentus jai. Taip pat labai svarbu atspindėti ne tik politikų ar visuomeninių organizacijų požiūrį, bet ir pagal socialinę struktūrą hierarchiškai žemiau esančių gyventojų padėtį. Kitas dalykas – prie neapykantos kalbos prevencijos prisideda pačių redakcijų personalo sudėtis.

„Kuo įvairesnė žurnalistų komanda, tuo didesnė kuriamo turinio įvairovė.“

O tai savo ruožtu lemia ir platesnę skaitytojų bei žiūrovų auditoriją. Padėtį gali pagerinti ir socialiniai tinklai – tai, ko žurnalistai nepastebi, pažeidžiamų grupių nariai kartais paviešina patys naudodamiesi šiuolaikinės interneto žiniasklaidos komunikacijos platformomis.

Dr. Stefanus Rus-Molis (Stephan Russ-Mohl), Europos žurnalistikos observatorijos (angl. *European Journalism Observatory*) direktorius, Italijos della Svizzera italiana universiteto žurnalistikos teorijos ir žiniasklaidos ekonomikos profesorius.

„Geriausiai apie žodžio laisvės padėtį galima spręsti pagal tai, kiek netrukdomai žodžio laisve gali naudotis maištininkai ir disidentai.“

20

Be abejo, žurnalistai turėtų gebėti identifikuoti neapykantos kalbą ir kovoti su ja. Tačiau neapykantos kalba – tik ledkalnio viršūnė. Paslėptos, nematomos išankstinės nuostatos gali turėti gerokai didesnės įtakos paverčiant tam tikras visuomenės grupes pažeidžiamomis, jas atskiriant nuo visuomenės.

Apskritai pastebiu populistinės žurnalistikos plitimo tendenciją. Populizmui reikalingi atpirkimo ožiai, kaltųjų, priešų įvaizdis. Tais atpirkimo ožiais ir tampa pažeidžiamų grupių atstovai. Prie geresnio plačiosios visuomenės supratimo apie pažeidžiamas grupes neprideda ir socialiniai tinklai. Jų algoritmai vartotojams tiekia panašios, vienpusiškos informacijos srautą.

Tai, kokios mažumos (ar tylios daugumos) yra pažeidžiamos, patiria atskirtį, taip pat priklauso nuo konkrečios šalies ir žiniasklaidos priemonės. Tam tikrose šalyse skirtingų socialinių grupių padėtis laikui bėgant kito. Pavyzdžiui, Vakarų demokratinėse šalyse pažangiau imtos vaizduoti seksualinės mažumos. Deja, ir žurnalistų veiklą, ir socialinių medijų srautą dažnai lemia bandos jausmas.

Tačiau jei žiniasklaida turi reikalingų išteklių ir jei žurnalistai stengiasi šviesti

bei lavinti savo auditoriją, o ne vaikosi skaitytojų skaičiaus ar aukštų paspaudimų rodiklių, tai visuomenei pateikia diferencijuotą įvairių jos grupių vaizdą, prisideda prie tokių grupių integracijos.

Taip pat manyčiau, kad be reikalo nuvertinamas toks žurnalistikos principas kaip objektyvumas. Argumentas, kad jis – neįmanomas, todėl reikėtų jo nepaisyti, yra silpnas ir kvailas. Jei siekiami objektyvumo žurnalistai deda daug pastangų, rezultatai būna geresni, nei atmetus objektyvumą ir tapus misionieriais. Beje, tai galioja ir kalbant apie socialinę atskirtį patiriančias grupes, ir apie galingą elitą.

XX a. pirmos pusės Europos revoliucionierė Roza Luxemburg yra sakiusi, kad geriausiai apie žodžio laisvės padėtį galima spręsti pagal tai, kiek netrukdomai žodžio laisve gali naudotis maištininkai ir disidentai. Išties tai – geras kriterijus. Ir dar pridurčiau, kad žodžio laisvei turėtų būti nustatytos ribos. Turiu galvoje neapykantos kalbą. Šios kalbos ribojimas viešojoje erdvėje, būdingas Europai, pasitarnauja piliečiams ir žodžio laisvei labiau, nei JAV pervertinamos žodžio laisvės praktika, kuri dažnai pažeidžia kitas pagrindines žmogaus teises.

Božena Karvelienė,
Romų integracijos
namų direktorė

„Esu Lietuvos pilietė, noriu būti lygi tarp lygių, o ne visą gyvenimą paženklinta neigiamą „čigonės“ etikete.“

Lietuvos žiniasklaidoje romai dažniausiai vaizduojami negatyviai, kriminaliniame kontekste. Gero apie juos rašoma labai mažai. Stengiuosi savo pavyzdžiu keisti neigiamas žurnalistų nuostatas, yra ir daugiau sėkmingos romų integracijos pavyzdžių. Tačiau dominuoja žurnalistai, kurie renkasi kurstyti neapykantą.

Todėl, viena vertus, suprantu pažeidžiamų grupių atstovų baimę bendrauti su žiniasklaida, antra vertus, nevensiu skatinti juos pačius keistis, tobulinti įgūdžius. Turiu pripažinti, kad neretas romas nemato toliau Naujininkų rajono, neįsivaizduoja, kaip ištrūkti iš užburto rato, gyventi kitaip. Sunku romus nuraminti ir įtikinti, jog galima išlaikyti savo tradicijas. Jie bijo, kad jei pradės keistis, jau nebebus romai, pamirš savo kultūrą. Dėl to jie labai pergyvena, nes itin stengiasi išlaikyti savitumą.

Tačiau tuo pačiu žinau, kaip sunku susidūrusiam su diskriminacija judėti toliau, pokyčių link. Kartą nukentėję romai ir darbiniai eina su nuostata: „Ai, vis tiek manęs nepriims, tik veltui laiką sugaišiu, juk aš – čigonas“. Deja, pamato darbdavys, kad prieš jį romas, ir išties nebep-

riima. Kartais leidžiu sau pasakyti, kad pirmiausia patiems romams reikėtų keisti nuostatas ir rodyti iniciatyvą. Būtų labai gerai, jei jie irgi galėtų kažkam padėti. Kita vertus, matau, kad kai kuriems romams netgi tenka slėpti savo tautybę, kad įsidarbintų ar išlaikytų darbą.

Pati to jau nebedarau. Esu Lietuvos pilietė, noriu būti lygi tarp lygių, o ne visą gyvenimą paženklinta neigiamą „čigonės“ etikete. Nors man pavyko daug pasiekti, iki šiol jaučiu, kad kartais dėl priklausymo šiai grupei prieš mane užsidaro durys.

Skaudžiausia, kad niekas nesikeičia ir dėl „čigono“ etiketės kenčia jauniausieji mūsų bendruomenės nariai, nepajėgdami patys vieni ištrūkti iš šio uždaro rato. Tad noriu padėti jiems baigti mokslus, kad mergaitėms nereikėtų 15 metų ištękti ir daugiau nieko nematyti, tik Kirtimų taborą. Kiekvienos merginos likimas yra toks: išteka, pagimdo vaikus ir jei, neduok Dieve, nėra kaip išgyventi, pradeda parduoti psichotropines medžiagas, o paskui – kalėjimas. Visas gyvenimas kalėjime. Kirtimuose gyvena mano giminės, dukterėčios, tad noriu įtikinti jas siekti išsilavinimo.

„Norėčiau palinkėti žurnalistams, kad jie pirmiausia vadovautųsi žmoniškumu ir pagalvotų apie savo darbo pasekmes.“

Vaikystėje visada būna etapas, kai norima mokytis mokykloje. Bet pati nuo septintos klasės nebegalėjau jos lankyti – tėvas neleido. Tiesa, dabar dauguma romų jau leidžia savo vaikus į mokyklą, bet joje šie susiduria su patyčiomis, atsainiu mokytojų požiūriu ir daugybe kitų kliūčių. Tikiu, kad viskas yra susiję su neigiamomis išankstinėmis visuomenės nuostatomis, prie kurių formavimo prisideda žiniasklaida.

22

Paprastai viskas prasideda nuo kratų mūsų gyvenvietėje. Žurnalistai informuodami apie jas nuteikia visuomenę prieš mus ir romai bijo savo mažuosius išleisti į mokyklą, nes ten juos muša. Mano brolių mokykloje vyresnių klasių berniukai tiesiog gaudydavo ir visą laiką grasindavo peiliu: „Tu – čigonas, mes tave užmušime“. Eidavo tėvai aiškintis, bet nieko nepešdavo. Brolių net buvo sumušę.

Todėl norėčiau palinkėti žurnalistams, kad jie pirmiausia vadovautųsi žmoniškumu ir pagalvotų apie savo darbo pasekmes. Galbūt ir jiems gyvenime gali nutikti kažkas blogo, galbūt ir jų giminėje yra turinčiųjų priklausomybę nuo narkotikų ar jais prekiaujančiųjų.

Vladimir Simonko,
Lietuvos gėjų lygos
(LGL) vadovas

„Žiniasklaidoje esama patloginės baimės analitiškiau kalbėti apie homoseksualias šeimas, vaikų ugdymą jose.“

Kai 1995 metais viešai papasakojau savo istoriją „Lietuvos rytui“, redakcija ją publikavo pirmajame puslapyje. Tai buvo metas, kai ir „Lietuvos ryto“ žurnalistai, ir aš pats rizikavome. Ši redakcija pralaužė ledus mūsų konservatyvioje visuomenėje, paskatino daugelį susimąstyti. Esu už tai labai dėkingas. Tačiau vėliau „Lietuvos rytas“ radikaliai pakeitė požiūrį į LGBT. Todėl nebeturiu jokios motyvacijos su šiuo leidiniu toliau bendradarbiauti.

Pastaruoju metu man puikiai sekėsi rasti bendrą kalbą su DELFI. Tačiau apskritai pastebiu, kad Lietuvos žiniasklaida linkusi pataikauti daugumai. Šiandien ji jau „neria“ į žmogaus teisių temas, tačiau dažnai – visiškai netinkamai, tiesiekdama padidinti savo populiarumą. Rezultatas – žmogaus teisių temos neanalizuojamos iš esmės, o tiesiog pardavinėjamos, kad komentatoriai jas sudraskytų į skutelius.

Žiniasklaidoje esama patloginės baimės analitiškiau kalbėti apie homoseksualias šeimas, vaikų ugdymą jose. Tačiau tai daryti būtina. Žiniasklaida

turėtų tarnauti kaip pilietinės visuomenės įrankis. Deja, ji tokias temas vėlgi mato kaip skandalą, o visuomenei ir parlamentui kalbant šiomis temomis net kyla isterija. LGBT bendruomenei su tuo kovoti sunku, nes mūsų jėgos nelygios. Žmogaus teisių požiūriu Lietuva regresuoja. Narystė ES visuomenės netolerancijos nepakeitė. Kartais sakoma, kad žiniasklaida – visuomenės atspindys, tačiau man šis pasakymas yra silpnumo ženklas. Savo visuomenės netolerancijos problemas galime ir turime spręsti patys, o žiniasklaida gali pozityviai prisidėti arba trukdyti.

Dabar kai kuriems lietuviškiems leidiniams būdinga atvirai skatinti neapykantą, manipuliuoti faktais, formuoti nepakancią auditoriją. Neapykantos kurstymas Lietuvos visuomenėje tapo norma. Net ir LGBT bendruomenė priprato prie to, neįsivaizduojame, kad galėtų būti kitaip. Niekas nebemato prasmės keisti padėties. Ir visa tai yra labai pavojinga.

Mūsų savanoriai užpuldinėjami, patiria fizinių sužalojimų. Rašome skundus atsakingoms institucijoms, bet jų svarsty-

„Kai tekstai apie svarbius žmogaus teisių klausimus iliustruojami su tema tiesiogiai nesusijusiomis apsinuoginusių gėjų nuotraukomis, kuriomis iš esmės gąsdinami žmonės, atsiskleidžia ir tam tikros žiniasklaidos vertybės, požiūris į žmogaus teisių problemas.“

24

mas, tyrimas ir sprendimai stringa. Tokius atvejus žiniasklaida paviešina, tačiau institucijose problemos iki galo neišsprendžiamos, bylos nutraukiamos. Taip pat problema – kad Lietuva nėra deklaravusi siekio ginti LGBT teises. Tokios deklaracijos negirdėjome nei iš svarbiausių valstybės pareigūnų, nei iš visuomenės nuomonės lyderių. Viešai atskleiddami savo seksualinę orientaciją padėtų į gera galėtų ypač pakeisti garsūs Lietuvos žmonės. Jie yra įdomūs žurnalistams, visuomenei. Tačiau garsenybėms patogiau to nedaryti, juolab, kad kartais ir pačiai Lietuvos LGBT bendruomenei stinga solidarumo.

LGBT temos žiniasklaidoje dažnai atspindimos paradų ir eitynių kontekste. Per „Baltic Pride“ žiniasklaida daugiau ir analitiškiau rašo apie LGBT, tad vien dėl to verta šias eitynes organizuoti. Nors Lietuvos eitynėms tai nebūdinga, tačiau mūsų žiniasklaidoje populiarios apsinuoginusių paradų dalyvių nuotraukos, dedamos ir į pirmą puslapį. Viena vertus, per LGBT eitynes užsienyje dalyviai išties apsinuogina, tad jei nebūtų ko fotografuoti, niekas to ir nedarytų. Kita vertus, kai tekstai apie svarbius žmogaus teisių klausimus iliustruojami su tema tiesiogiai nesusijusiomis apsinuoginusių gėjų nuotraukomis, kuriomis iš esmės gąsdinami žmonės, atsiskleidžia ir tam tikros žiniasklaidos vertybės, požiūris į žmogaus teisių problemas.

Guergana Tsenova,
Nevyriausybines organizacijos
ACCESO, skatinančios švietimą,
tarptautinį bendradarbiavimą,
skirtingų visuomenės grupių
komunikaciją, atstovė.

Nevyriausybiniis sektorius dažnai veikia kaip tarpininkas tarp žiniasklaidos, plačiosios visuomenės ir pažeidžiamų grupių. Todėl tai, kokias pažeidžiamų grupių aiškinimo koncepcijas ir kokią leksiką komunuodamos su žiniasklaida ir visuomene pasitelkia joms atstovaujančios nevyriausybines organizacijos (NVO), gali turėti įtakos pažeidžiamų grupių padėčiai. Mums, nevyriausybinkams, reikėtų gebėti visapusiškai atskleisti pažeidžiamų visuomenės narių patirtis, suprantamai aiškinti aplinkybes ir priežastis.

Dažniausiai tai tenka daryti labai nepalankiomis aplinkybėmis, todėl reikėtų atidžiai rinktis ir gerai apmąstyti viešoje komunikacijoje vartojamą žodyną – ir rengiant spaudos pranešimus, ir bendraujant su renginių dalyviais telefonu, ir konferencijose, ataskaitose, ir t. t.

Mūsų patirtis rodo, kad žurnalistai mėgsta gauti spaudos pranešimus, beveik paruoštus publikavimui ir su dėmesį patraukiančiomis detalėmis. To nevengiame, rengiame tokius pranešimus, tačiau panaudojame šią galimybę ir savo diskurso, padedančio kovoti prieš stereotipus, sklaidai.

Kalbant apie žiniasklaidą, manyčiau, ji turėtų suvokti, kad neapykantą skatinančios kalbos neavartojimas neturi nieko bendra su cenzūra, niekaip neprieštarauja žodžio laisvei. Čia labai svarbus emocinio intelekto vaidmuo. Kai žmonės, tarp jų ir žurnalistai, nejaučia neapykantos, yra tolerantiški, jie ir neavartoja kalbos, skatinančios neapykantą.

„Labai svarbus emocinio intelekto vaidmuo. Kai žmonės, tarp jų ir žurnalistai, nejaučia neapykantos, yra tolerantiški, jie ir neavartoja kalbos, skatinančios neapykantą.“

2.

ŽINIASKLAIDA, POLITIKA,
PAŽEIDŽIAMOS VISUOMENĖS
GRUPĖS IR VISUOMENĖS
NUOMONĖ. SOCIOLOGINIS
POŽIŪRIS

Europa yra daugiakultūrė. Kad ji būtų funkcionali, jos (kaip politinio darinio) pamatu turėtų tapti pagarba žmogaus teisėms ir jų įgyvendinimo užtikrinimas. Mažumų teisės yra žmogaus teisių dalis – pagal tai, kaip užtikrinamos mažumų teisės, galima vertinti ir žmogaus teisių padėtį.

Po Antrojo pasaulinio karo ir Sovietų Sąjungos žlugimo Europos Sąjungos šalyse narėse, pasiryžusiose taikiam bendradarbiavimui, buvo kuriamos gerovės valstybės. Gerovės valstybėse žmogaus teisės suprantamos plačiau, nei tik laisvė piliečiams savarankiškai netrukdomiems veikti rinkoje ir dalyvauti politikoje. Viena iš ES žmogaus teisių užtikrinimo prielaidų – ekonominis ir socialinis gyventojų saugumas.

Taikios gyvenimo sąlygos, mokslo, technologijų ir ekonomikos pažanga, didesnė (palyginti su besivystančiomis šalimis) bendroji gyventojų ekonominė gerovė, taip pat kitos priežastys Europos Sąjungą daro patrauklią kitų šalių piliečiams. Čia karjerą, šeimą planuoja, ketina mokytis, dirbti ar prieglobsčio dėl karo ir žmogaus teisių pažeidimų savose šalyse ieško įvairių kultūrų ir religijų žmonės. Ne mažesnę įtaką migracijai turi ir globalaus kapitalizmo veiksnys. Imigracija skatina labiausiai ekonomiškai pažengusių Europos valstybių ekonominį augimą, neretai ir dėl to, kad imigrantų darbo jėga įkainojama pigiau nei vietos gyventojų.

Tas pat pasakytina ir apie migraciją pačioje Europoje. Ekonomiškai stiprios valstybės traukia migrantus iš Rytų ir Centrinės Europos valstybių, Baltijos šalių. Šie migrantai atsiveža savo kultūrinę pa-

tirtį, o dėl ekonominės dažnai šalyse, į kurias migruoja, atsiduria ant žemesnio socialinio laiptelio.

Į Europą kasmet imigruoja daugiau žmonių, nei iš jos emigruoja, regionas globalėja ir kultūriškai turtėja. Vis dėlto nereikėtų sutirštinti imigracijos masto – 2013-aisiais neturinčių ES pilietybės gyventojų regione buvo 20,4 milijonų arba 4 proc. visos 27 šalyse gyvenančios populiacijos; nemaža pasirodė ir vidinė migracija – ne savo valstybėse, o kitose ES narėse gyveno 13,7 milijonų ES piliečių. Skirtumus, atsirandančius Europos visuomenėje, lemia ne tik tokie veiksniai kaip etninė kilmė, religija, bet ir išsilavinimas, galimybė užsitikrinti ekonominę ir socialinę gerovę. „Eurobarometro“ tyrimo duomenimis, 2012 m. beveik 70 proc. europiečių buvo susidūrę su kitos religijos, o beveik 60 proc. – kitos etninės kilmės, nei jie patys, žmonėmis.

Nors politika ir konstruktyvių sprendimų paieška daugiakultūroje visuomenėje yra sudėtinga, vis dėlto intelektualiai ir humanistiniu požiūriu, siekiant turtinti demokratišką politiką, prasminga. Viena labiausiai ją sunkinančių kliūčių – nepakantumas, kartais peraugantis į neapykantą. Politikoje neapykantos, bet šiais laikais daugiau – nepakantumo – kalba, paprastai nukreipta į esą nekontroliuojamą migraciją (dėl to kiek anksčiau buvo verta paminėti tikruosius migracijos mastus), būdinga pastaruoju metu pergales skinančioms kai kurioms Europos politinėms partijoms. Ją pasigauna ir žiniasklaida.

Kad būtų galima analizuoti tokios kalbos formavimąsi, reikėtų susitarti

dėl pradinių prielaidų. Nepakantumą ir neapykantą pirmiausia siūlytume laikyti žmogiškais jausmais, kurie gali „įrėminti“ asmenų reiškiamą požiūrį, nuostatas, veiksmus. Kalba išreiškiamas nepakantumas ar neapykanta, vadinama nepakantumo ar neapykantos kalba. Jos sklaida lemia ir tam tikrų nepakantumo ar neapykanta paremtų kultūrinių praktikų susiformavimą. Kartais minėtos praktikos įtvirtinamos institucijose, kaip žmonių sukurtos taisyklės (pavyzdžiui, viešbučiuose atsiranda diskriminacinių apribojimų kambaryje kartu apsistoti homoseksualioms poroms). Retsykiais jos tampa politinių partijų programų pamatu.

Visuomenėje nepakantumas ir neapykanta būdingi pavieniams individams, tačiau šių jausmų pagrindu gali formuotis ištisos socialinės grupės. Tuomet kyla problemų, nes jų veiksmai gali lemti spaudą, tam tikrais atvejais – palaikomą institucijų ir privačių organizacijų (teismų, valstybės administracijos aparato, verslo ir kt.).

Problemiška, kai nepakantumo objektu (todėl, kad skiriasi nuo visuomenės daugumos) tampa mažumų kultūros ir bendruomenės. Dėl to jos dažnai vadinamos „pažeidžiamomis visuomenės grupėmis“. Mažumų teisių užtikrinimo

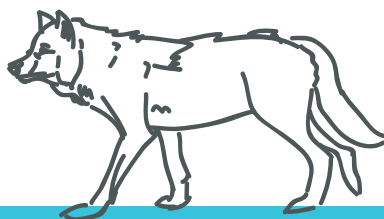
prasmė ypač pavojinga padėtis susiklos- to tada, kai nepakantumu ir neapykanta paremtuose veiksmuose dalyvauja ar juos palaiko visuomenės dauguma.

Sociologiniu požiūriu žiniasklaida turi įtakos tam, kaip visuomenėje sugyvena skirtingos socialinės grupės; politikos sociologijos požiūriu – žiniasklaidos teikiamos informacijos kokybė ir būdas ją „įrėminti“ gali daryti įtaką priimamų politinių sprendimų, veikiančių socialinių grupių padėti, pobūdžiui.

Tekstu, garsu, vaizdu žiniasklaida skleiddžia ne tik informaciją, bet ir idėjas, kurs-to tam tikrus jausmus, kelia sentimentus, galinčius lemti visuomenės daugumos ar atskirų grupių nepakantumo ar net neapykantos formavimąsi. Be to, žiniasklaida pati gali aktyviai formuoti pažeidžiamas grupes ar atvirksčiai – keldama abejones dėl visuomenės nuostatų jas išformuoti.

Žiniasklaida, nesuprantanti, kaip funkcionuoja socialinės grupės ir visuomenė, nesuvokianti, kokie galios santykiai klostosi tarp socialinių grupių, maitina žemiausius visuomenės jausmus ir gilina pažeidžiamų visuomenės grupių atskirtį.

Žiniasklaidos vaidmens supratimą galima būtų vaizdžiai iliustruoti gražia Amerikos indėnų čerokių pasaka.

APIE DU VILKUS

Vieną vakarą čerokių vyresnysis savo anūkui pasakojo apie žmogaus vidinę kovą.

– Žinok, sūnau, kad kiekviename iš mūsų kaunasi du vilkai. Vienas yra blogio vilkas. Tai – pyktis, pavydas, savininkiškumas, sielvartas, graužatis, savigaila, godumas, kitų niekinimas, pagieža, kaltė, žeminimasis, melas, pasipūtimas, noras vadovauti, savimeilė. Kitas vilkas yra gėrio vilkas. Tai – džiaugsmas, taika, meilė, viltis, ramybė, palankumas kitiems, gerumas, atjauta, dosnumas, tiesa, supratingumas ir tikėjimas.

Anūkas, kiek pamąstęs, paklausė:

– Seneli, o kuris vilkas laimi?

– Tas, kurį maitini, – trumpai atsakė jam čerokių vyresnysis.

Profesionali ir atsakinga žiniasklaida gali mažinti kultūrinę įtampą, racionalizuoti socialinių grupių ir valdžios atstovų dialogus, padėti suvokti pažeidžiamų visuomenės grupių interesus.

30

Taigi žiniasklaida, kaip ta vilkų maitintoja, taip pat lemia, apie ką ir kaip mąsto auditorija. Profesionali ir atsakinga žiniasklaida gali mažinti kultūrinę įtampą, racionalizuoti socialinių grupių ir valdžios atstovų dialogus, padėti suvokti pažeidžiamų visuomenės grupių interesus, įvardyti svarbiausias problemas, sumažinti smurtinių konfliktų tikimybę ir kritiškai dekonstruodama socialinius reiškinius netiesiogiai prisidėti prie konstruktyvios politikos daugiakultūriose visuomenėse kūrimo. Ir priešingai – žinias-

klaida, nesuprantanti, kaip funkcionuoja socialinės grupės ir visuomenė, nesuvoikianti, kokie galios santykiai klostosi tarp socialinių grupių, maitina žemiausius visuomenės jausmus ir gilina pažeidžiamų visuomenės grupių atskirtį.

Vis dėlto norint atpažinti pažeidžiamas socialines grupes ir suvokti, pagal kokius požymius gyventojai joms priskiriami, reikia tam tikro pasirengimo. Todėl kitame skyriuje verta aptarti pažeidžiamų grupių sampratą.

3.

PAŽEIDŽIAMOS
VISUOMENĖS
GRUPĖS.

KĄ TAI REIŠKIA?

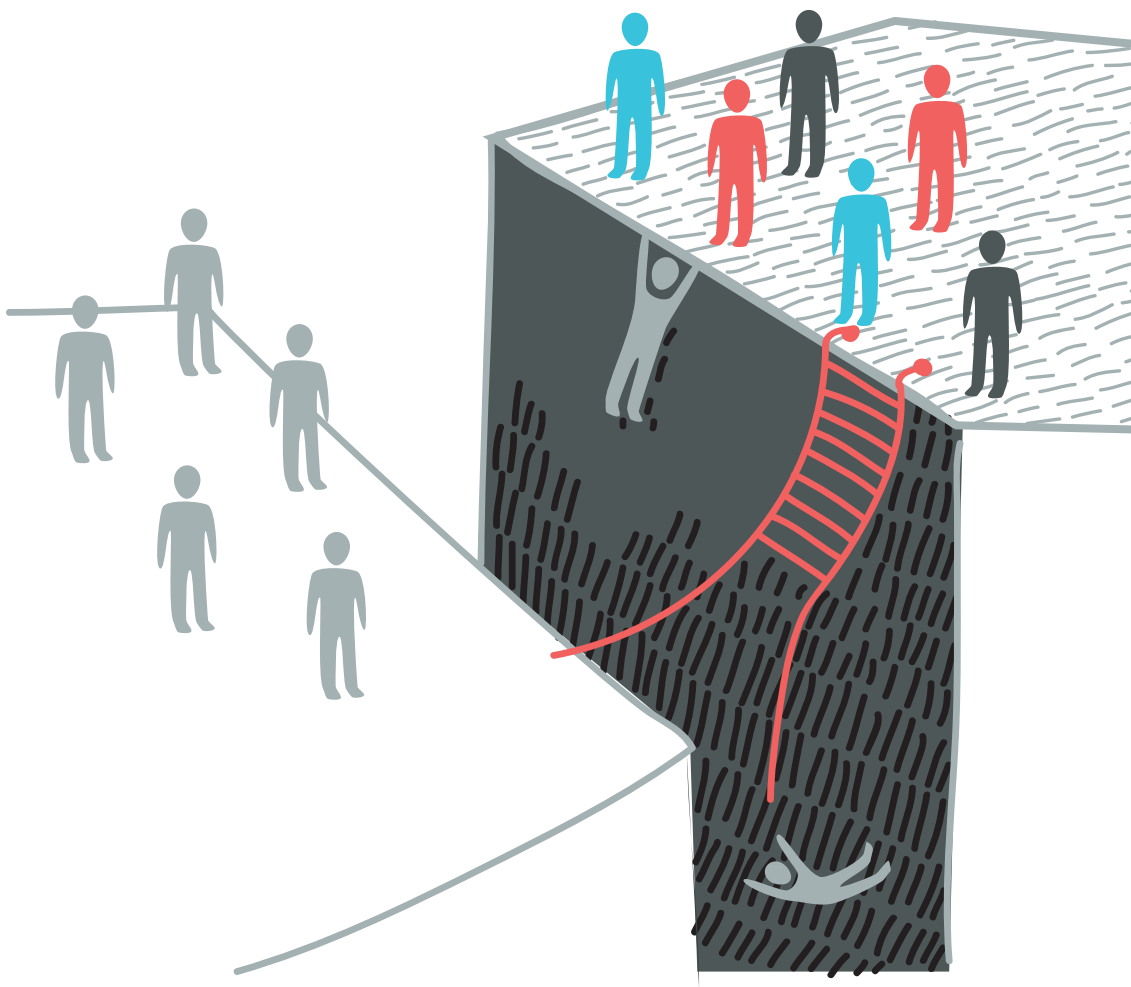
Sociologai visuomenę analizuoja skaidydami į socialines grupes. Socialinės grupės nėra institucionalizuotos, o joms priskiriami individai gali vienas kito nepažinti ir netgi per gyvenimą nė karto nesusitikti. Vienas asmuo tuo pat metu gali būti priskiriamas keletui socialinių grupių. Į socialines grupes sociologai visuomenę skirsto tam, kad suprastų, koks yra jos išsivystymo lygis arba kaip atskiras socialines grupes veikia vyriausybės įgyvendinama įvairių sričių politika. Socialinė grupė suformuojama pagal tam tikrą požymį ar keletą jų. Pavyzdžiui, socialinės grupės pagal vieną požymį gali būti šios: moterų (pagal lytį), bedarbių (pagal ekonominį aktyvumą darbo rinkoje), vidutines pajamas gaunančių gyventojų (pagal pajamas), romų (pagal etninę kilmę); pagal du požymius: vaikinių nuo 18 iki 24 metų (pagal lytį ir amžių), vienu vaikais auginančių ir minimalų darbo užmokestį gaunančių tėvų (pagal pajamas ir namų ūkio sudėtį) ir t. t. Socialinės grupės gali būti modeliuojamos ir pagal daugiau požymių – nelygu, ką apie kurią visuomenės dalį siekiama išsiaiškinti.

Sociologai pastebi, kad tam tikros socialinės grupės dažniau nei kitos patiria atskirtį, diskriminaciją, jų prastesnės ekonominės ir socialinės gyvenimo sąlygos, joms sunkiau siekti išsilavinimo, gauti medicinos pagalbą, visavertiškai dalyvauti pilietiniame ir kultūriniame šalies gyvenime. Pavyzdžiui, daugelyje visuomenių moterys, kaip socialinė grupė, už tą patį darbą gauna mažesnę atlyginimą nei vyrai. Tai yra laikoma visuomenės patriarchyzmo, kai vyrai užima dominuojančią poziciją, o moterims skiriamas patarnaujančiųjų vyrų

pasauliui vaidmuo, požymiu. Kitas pavyzdys – gyventojų, turinčių motorinę negalią, socialinė grupė yra diskriminuojama, kai neįgalųjų vežimėliais judantiems žmonėms nesudaromos sąlygos patekti į viešojo naudojimo paskirties pastatus (jei, pavyzdžiui, nėra įrengtos specialios nuovažos). Beje, 2012 m. atlikto „Eurobarometro“ tyrimo duomenimis, lietuviai šią diskriminacijos formą mažiausiai iš visų europiečių linkę laikyti diskriminacija.

Kartais tam tikroms socialinėms grupėms gali būti užtikrinamos vienodos teisės, kaip ir kitiems, pavyzdžiui, Lietuvoje Vilniaus Kirtimų taboro vaikams niekas nedraudžia įgyti pagrindinio išsilavinimo, tačiau dėl savo ekonominės padėties, neigiamo visuomenės daugumos nusistatymo ir susijusių veiksnių jos nepajėgios savo teisėmis pasinaudoti. Nors romų vaikai priimami į mokyklas, netrukus mokymasis jiems tampa dideliu iššūkiu – jų tėvai dažnai būna menkai raštingi, todėl negali padėti ruošti namų darbų; dėl stereotipų apie „čigonus“ šie vaikai patiria patyčių ir mokykla jiems tampa vieta, į kurią nesinori eiti; dėl sunkios ekonominės padėties jų tėvai negali prisidėti prie rinkliavų klaseje ar nupirkti tinkamų drabužių, batų eiti į mokyklą; kartais romų vaikai būna priversti praleisti pamokas, nes namuose atjungus vandenį ir elektrą (Vilniaus Kirtimų taboro jų tiekimas dažnai nutraukiamas), nėra kuo nusiprausti, švariai apsirengti, šviesos namų darbams ruošti. Kitaip tariant, pagrindinio išsilavinimo galimybės, kurios valstybės yra užtikrinamos kiekvienam piliečiui, lieka tam tikrų socialinių grupių neišnaudojamos. Joms trukdo kliūtys, su kuriomis didžioji visuomenės dauguma nesusiduria, todėl

Sociologai laiko, kad individualūs atvejai negali apibendrinti visos socialinės grupės tendencijų. Jei kažkam iš pažeidžiamos visuomenės grupės pavyko įveikti kliūtis ir pasiekti savo tikslų, nuveiktas didžiulis pagarbos ir susižavėjimo vertas darbas. Tačiau tai nereiškia, kad to žmogaus ar bet kurio kito iš pažeidžiamos visuomenės grupės asmens galimybės pasiekti savo tikslų buvo ir yra 50:50.

kartais dalis žmonių nesupranta ir piktinasi teigdama, kad šios grupės pačios kaltos dėl savo padėties, nes nesinaudoja savo teisėmis.

Vis dėlto kliūčių, kylančių tam tikriems visuomenės nariams, negalima vadinti atsitiktinėmis. Jos yra sisteminio pobūdžio: gali būti paplitusios institucijose kaip taisyklės, neįvertinant atskirų socialinių grupių patirčių; paremtos diskriminaciniu požiūriu, kaip bendrąja visuomenės norma, ar diskriminaciniu požiūriu neformaliuose žmonių ratuose.

Pavyzdžiui, visuomenėje gajį „moteriško darbo“ samprata paprastai apibūdina ne tik veiklos sritis, bet ir gana menką darbo užmokestį. Arba skurde gyvenantis taboro vaikas mokykloje gali negauti valstybės užtikrinamo nemokamo maitinimo, nes nėra registruotas, kadangi Kirtimų taboro bene visi namai nelegalūs.

Dėl to minėtos socialinės grupės sociologijoje vadinamos pažeidžiamomis visuomenės grupėmis, t. y. jos dažniau nei kitos susiduria su diskriminacija (individualia ir struktūrine), taip pat yra veikiamos nepakantumo ir neapykantos kalbos.

„Socialinių grupių pažeidžiamumas nereiškia, jog jų nariai iš prigimties yra prastesni už visuomenės daugumą dėl savo etninės kilmės, išpažįstamos religijos, lyties, rasės ar kt.“

Šalia termino „pažeidžiamos visuomenės grupės“ kartais atsiduria terminas „visuomenės mažumų grupės“. Visuomenės mažumos paprastai yra pažeidžiamos visuomenės grupės, bet nebūtinai. Pavyzdžiui, nors moterų visuomenėje yra dauguma, kaip socialinė grupė jos gali būti mažiau privilegijuotos. Mažumų socialinės grupės paprastai identifikuojamos pagal šiuos požymius:

- 1) socialinės grupės narius jungiančių ypatybę, sykiu skiriančių juos nuo kitų grupių, pavyzdžiui: etninę kilmę, religiją, kalbą, kultūrą, pilietybę; 2) socialinei grupei priskiriamų individų tapatinimąsi su šia grupe, t. y. mažumos grupė yra jos narių pripažįstama tapatybės dalis; 3) nedomonavimą tam tikrame visuomeniniame kontekste, politinio ir ekonominio atstovavimo stoką; 4) narių galimą buvimą ar nebuvimą piliečiais šalių, kuriose gyvena².

Reikia pažymėti, kad ne kiekvieną pažeidžiama vadinamos socialinės grupės narį palaužia kliūtys, atimdamos galimybę naudotis savo teisėmis bei laisvėmis. Taip tikrai nėra. Kartais, nepaisydami diskriminacijos, pavieniai piliečiai pasiekia savo tikslų ir įgyvendina svajones. Pavyzdžiui, tarp Vilniaus Kirtimų taboro užaugusių žmonių esama baigusių aukštąsias mokyklas ir šiandien puikiai įsiliejusių į visuomenę.

² Minority Realities in the News. A Special Minority Rights Group Course for Journalists. <https://www.minorityrightscourse.org>

lygiai taip pat nepaisant to, kad aukštus politikos postus užima keletas moterų, negalima teigti, kad išnyko moterų diskriminacija. Jei, sakykime, kurioje nors grupės veikloje dalyvauja tik dešimtadalis moterų, tai gali būti atsitiktinumas; tačiau jei tai kartojasi ir kitose grupės veiklose – tai jau rimtas signalas, kad priimant į grupę pasireiškia diskriminacija. Be to, net ir moterų skyrimas į aukštus postus žiniasklaidoje sukelia neadekvačių diskusijų – pavyzdžiui, apie jų aprangą³.

Kitas pavyzdys – tai, kad yra iš taboro kilusių labai išsilavinusių romų, nereikia, jog kiekvienas taborė (jei tik labai nori) gali išbristi iš skurdo. Tendencijos rodo, kad didžiąjai daugumai kliūtys yra per sunkios, todėl skurde gyventi lieka ištisos kartos.

Problemoms spręsti individualių pastangų ir artimųjų paramos neužtenka – nors ir tai yra labai svarbu įveikiant kliūtis. Tačiau kai susiduriama su sistemine kliūtis, reikalingas ir sisteminis atsakas. Daugiausia išteklių tokiam atsakui parengti turi valstybės institucijos, kurioms tenka didžiausia atsakomybė, tačiau ir žinias-klaida gali turėti įtakos sudarydama palankią informacinę aplinką problemoms spręsti.

Paprastai pažeidžiamomis socialinės grupės tampa dėl visuomenės daugumos jiems sukurtų sąlygų, o ne dėl to, kad jų nariai yra silpni, nesavarankiški, negalintys savimi pasirūpinti.

Atsakinga žiniasklaida į pažeidžiamas visuomenės grupes taip pat visų pirma turėtų žvelgti kaip į universalių žmogaus teisių turėtojas, o paskui klausti, ar dėl įsitvirtinusio visuomenės daugumos požiūrio į juos vienijančią kultūrą, ekonomines sąlygas ir panašius dalykus jos yra visiškai pajėgios tomis teisėmis pasinaudoti.

Tad kalbant apie socialinių grupių pažeidžiamumo problemos sprendimą, pirmiausia reikia spręsti visuomenės daugumos, kuri leidžia susidaryti pažeidžiamoms visuomenės grupėms, problemą. Nepakantumas ir neapykanta sudaro šios problemos esmę, todėl atsakingai žiniasklaidai turėtų rūpėti nepakantumo ir neapykantos kalbos raiška.

Daugialypės ir sudėtinės diskriminacijos apibrėžimas ir pavyzdžiai

Kaip jau minėjome, kalbant apie visuomenės pažeidžiamas grupes svarbu atkreipti dėmesį, kad dažnai asmuo priklauso ne vienai grupei. Pavyzdžiui, negalią turinti romė gali būti dar labiau pažeidžiama. Pereinant į teisinę terminologiją galima sakyti, kad asmuo gali būti diskriminuojamas ne vienu, o keliais pagrindais.

Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūros ataskaitoje „Nelygybė ir daugialypė diskriminacija, susijusi su sveikatos priežiūros prieinamumu ir kokybe“ pateikiamas šios diskriminacijos apibrėžimas. „Daugialypė ir sudėtinė

³ Repečkaitė, D. (2014) Moterys, valdžia ir istorinis nesupratimas. <http://www.pazinkeuropa.lt/euroblogas/savaites-temos/karjera-es-1292/moterys-valdžia-ir-istorinis-nesupratimas-1299>

diskriminacija pripažįsta diskriminacijos prieš pažeidžiamas grupes kompleksškumą ir siekia teisingumo tais atvejais, kai vienas paaiškinimas nėra pakankamas. Daugialypė diskriminacija yra suprantama kaip fenomenas, galintis pasireikšti keliais būdais. Pirmiausia, egzistuoja pridėtinė diskriminacija, kai, pavyzdžiui, migrantė moteris gali būti diskriminuojama darbo vietoje dėl savo lyties arba kai patiria sunkumų gauti atitinkamą sveikatos apsaugą dėl savo tautybės⁴“.

Pasak šaltinio, sudėtinės diskriminacijos sąvoka gali būti taikoma, kai išryškėja arba sąveikauja keletas ar daugiau paaiškinimų ar priežasčių. Dažniausiai šie paaiškinimai yra neatskiriami vienas nuo kito. Galima rasti daug galimų priežasčių sąveikų, tokių kaip lytis ir amžius ar religija arba religija, lytis ir tautybė (PTA, 2013).

Pavyzdžiui, jauna moteris gali susidurti su diskriminuojančiu savo darbdavių elgesiu, jiems mintijant, kad ji gali pradėti lauktis ir bet kada nutraukti darbą dėl vaikų. Taigi ji diskriminuojama ne tik dėl savo amžiaus – tai nėra problema, paveikianti visus jaunus žmones. Taip pat ji diskriminuojama ne tik dėl savo lyties – tai nėra problema, paveikianti visas moteris. Ji diskriminuojama būtent todėl, kad yra ir jauno amžiaus, ir moteris. Šis pavyzdys rodo amžiaus ir lyties sąveiką, tačiau esama ir kitų priežasčių sąsajų, tokių kaip religijos, lyties ir tautybės sąveika.

Ataskaitoje teigiama, jog reikia skirti daugiau dėmesio ir sukurti konkretesnius teisinius pagrindus daugialypės diskriminacijos koncepcijai apibrėžti.

ES teisės aktuose daugialypės diskriminacijos sąvoka nevertinama. Taip pat pastebėta, jog tik kelios su tuo susijusios bylos buvo nagrinėtos Europos Sąjungos Teisingumo Teisme ir nacionaliniuose teismuose. Ataskaitoje rekomenduojama atlikti daugiau įvairių tyrimų, pasitelkus socialinius mokslus, teisinius ar kitus metodus, kurie suteiktų galimybę įvertinti kliūtis daugialypės diskriminacijos atvejų pripažinimui ir šio pripažinimo praktinį poveikį. Tuo pačiu buvo pastebėta, jog skubiai reikės keisti ES teisinę bazę, susijusių su tais elementais, kurie pasirodys esantys kliūtys teisėjams ir lygybės gynėjams sprendžiant daugialypės diskriminacijos bylas.

Teoriškai daugialypiai veiksniai gali būti pastebimi, pavyzdžiui, įdarbinimo srityje, tačiau neretai praktika rodo, kad dažniausiai minėtus veiksnius tenka nagrinėti atskirai. Rekomenduojama pakoreguoti ES įstatymus ir teisinę bazę pagal naujus duomenis rengiant projektus ir tyrimus, analizuojančius daugialypę diskriminaciją, kaip diskriminacijos formą, labiausiai paveikiančią itin socialiai pažeidžiamus asmenis ar grupes.

⁴ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) 2013. Inequalities and multiple discrimination in access to and quality of healthcare, Luxembourg: Publications Office of the European Union.

4.

KURIOS
VISUOMENĖS GRUPĖS
PAŽEIDŽIAMIAUSIOS?

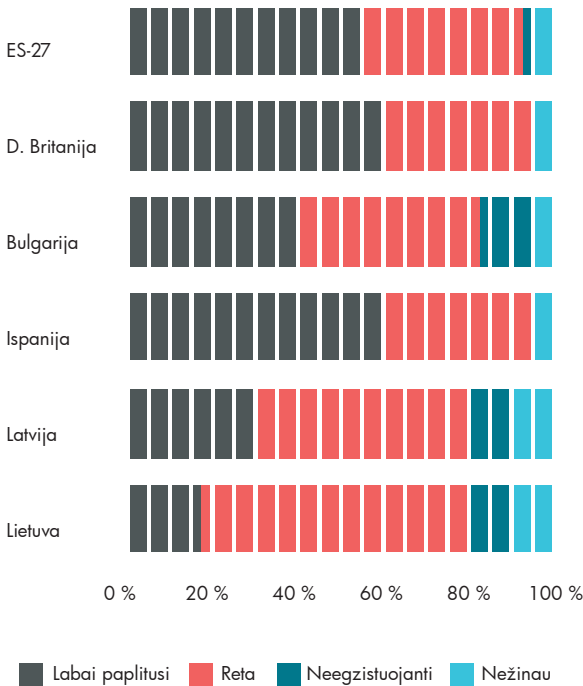
ES statistikos agentūra „Eurostat“ kas ketverius metus tiria, kaip regione kinta socialinių grupių nelygybės ir diskriminacijos situacija. Europiečių klausima, kokios, jų požiūriu, socialinės grupės yra labiausiai diskriminuojamos, t. y. pažeidžiamos, šalyse, kuriose jie gyvena. Tokia prieiga atskleidžia visuomenės daugumos suvokimą apie pažeidžiamas socialines grupes, bet nebūtinai tikrąją pačių socialinių grupių padėtį. Vis dėlto, kaip jau minėjome, socialinės grupės pažeidžiamumą lemia pati visuomenės dauguma. Todėl svarbu tirti jos požiūrį, kaip esminį veiksnį, lemiantį pažeidžiamos visuomenės grupės formavimąsi. Taigi, ką europiečiai mano apie pažeidžiamas grupes?

Nors lyginant 2012 m. duomenis su 2008 m., europiečių nuomone, pakantumas Europoje augo ir ekonominė krizė neturėjo didesnės įtakos tolerancijos kreivei, problemų esama. Joms nemažą poveikį gali daryti regione įgyvendinamos socialinės politikos priemonės plačiau prasme. Pavyzdžiui, Europos

Sąjungos institucijas apie naujausias europiečių darbo ir gyvenimo sąlygas informuojanti tyrimų agentūra „Eurofound“ išsiaiškino, kad per ekonomikos krizę kaip išlaidų sveikatos apsaugai karpymo pasekmė susiformavo naujos pažeidžiamos visuomenės grupės – jauni bedarbiai vyrai ir jaunos poros, kuriems sveikatos paslaugos tapo sunkiau prieinamos. Panašiai nutiko ir kitoms pažeidžiamoms visuomenės grupėms: atokesnėse vietose gyvenantiems, menko išsilavinimo ir mažas pajamas gaunantiems, turintiems negalią, pensininkams, migrantams, lėtinėmis ligomis sergantiems, benamiams.

2012 m. atlikto „Eurobarometro“ tyrimo duomenimis, dažniausiai patiriantys diskriminaciją Europoje teigia turintieji negalią ir kitos seksualinės orientacijos ar etninėms mažumoms save priskiriantys piliečiai. Reikėtų pasakyti, kad mažumų grupės diskriminacijos situaciją vertina blogiau nei vidutinis europietis – į tai atkreipti dėmesį svarbu, nes mažumų nuomonė dažnai būna paremta asmenine patirtimi.

1 PAV. JŪSŲ NUOMONĖ, DISKRIMINACIJA JŪSŲ ŠALYJE ETNINĖS KILMĖS PAGRINDU YRA:

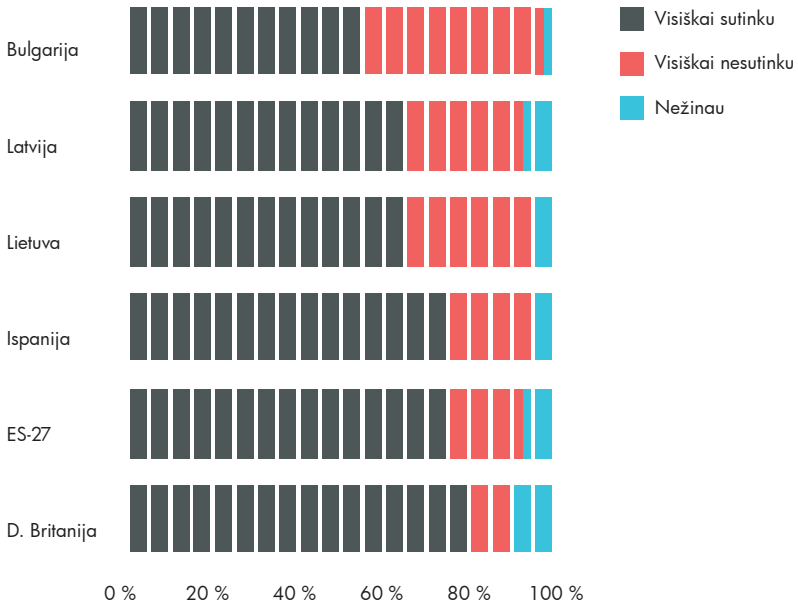

Žvelgiant į europiečių bendruosius vertinimus, ryškėja tendencija, kad viena iš dažniausiai patiriamų diskriminacijos formų laikoma diskriminacija dėl etninės kilmės – taip mano 56 proc. europiečių, negalios (46 proc.), seksualinės orientacijos (46 proc.), lytinio identiteto (translytiškumo ir transseksualumo – 45 proc.), religinių įsitikinimų (39 proc.), lyties (31 proc.) (žr. 1 pav.). Manoma, kad darbo rinkoje su didesne diskriminacija susiduria vyresni nei 55 metų asmenys. Vis dėlto atskirose šalyse narėse padėtis kiek skiriasi. Ypač akivaizdūs skirtumai tarp senųjų ES

narių ir tapusių jomis po 2000 m. Štai Lietuvoje, Latvijoje ir Bulgarijoje, kurios įstojo į ES jau XXI amžiuje (dėl to jas santykinai čia vadiname naujosiomis ES šalimis narėmis), diskriminacija dėl etninės kilmės laikoma mažesne problema nei apskritai Europoje. Viena mažiausių problemų ji laikoma Lietuvoje ir Latvijoje (atitinkamai 17 ir 26 proc. piliečių mano, kad diskriminacija dėl etninės kilmės nėra tai, ką patiria mažumos; tuo metu ES-27 vidurkis – 56 proc.) O Ispanijoje ir Didžiojoje Britanijoje, kur nevietinės kilmės piliečių gyvena itin daug (jas lenkia tik Vokietija), diskriminacija etninės kilmės pagrindu laikoma gana didele bėda. Ar lietuvių ir latvių nuomonė, kad diskriminacija etninės kilmės pagrindu nėra problema, reiškia, jog tokio pobūdžio diskriminaci-

jos nėra? Nebūtinai. Kadangi tiriamas bendrasis visuomenės suvokimas, kas yra diskriminacija, minėtą rezultatą galima laikyti ir rodančiu visuomenės polinkį ignoruoti diskriminacijos etninės kilmės pagrindu problemas. Taip pat tokį rezultatą gali lemti ir tai, jog šios visuomenės nėra itin daugiakultūris – kultūrinės įvairovės daugumą jose sudaro tradicinės mažumos, kurios pakankamai gerai asimiliavosi: lenkai, rusai, baltarusiai, o šiuolaikinės migracijos tendencijos, būdingos ekonomiškai stipresnėms šalims, naujųjų šalių narių dar nepasiekė.

2 PAV. AR SUTINKATE SU TEIGINIU, KAD ROMAI YRA GRUPĖ, PATIRIANTI DISKRIMINACIJOS RIZIKĄ?

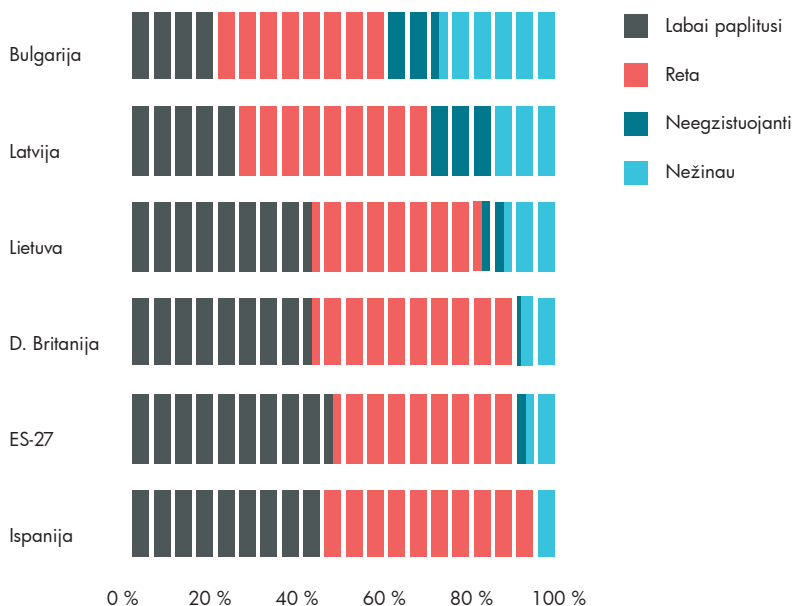

40

„Eurobarometro“ tyrime buvo išskirta viena labiausiai pažeidžiamų socialinių grupių – romai. 3 iš 4 europiečių mano, jog romai patiria didelę diskriminacijos riziką. Vis dėlto paradoksalu, kad Rumunijoje ir Bulgarijoje – šalyse, kuriose romų populiacija yra didžiausia – sutinkančių, kad romai patiria diskriminaciją, yra mažiau nei vidutiniškai Europoje. Lietuvoje ir Latvijoje romų diskriminacijos (žr. 2 pav.) taip pat. Kita vertus, Lietuvos etninių tyrimų centro užsakytos apklausos duomenys rodo, kad Lietuvos gyventojai labiau

nystės. Vis dėlto „Eurobarometro“ klausiami, ar visuomenė galėtų gauti naudos iš geresnės romų integracijos, visų čia aptariamų šalių respondentai dažniau – kur kas dažniau nei vidutinis europietis – atsakė teigiamai. Taigi, romų situacija rodo, kad šalių narių gyventojai suvokia jų padėtį kaip sudėtingą, dėl to yra linkę palaikyti integracijos politiką ir konstruktyvų problemų sprendimą. Prisimenant atsakingos žiniasklaidos vaidmenį beliktų sudaryti tinkamas sąlygas – skirti pakankamą informacinį lauką aktualiems, visuomenės interesą tenkinantiems klausimams kelti ir nagrinėti.

3 PAV. JŪSŲ NUOMONE, DISKRIMINACIJA DĖL SEKSUALINĖS ORIENTACIJOS JŪSŲ ŠALYJE YRA:

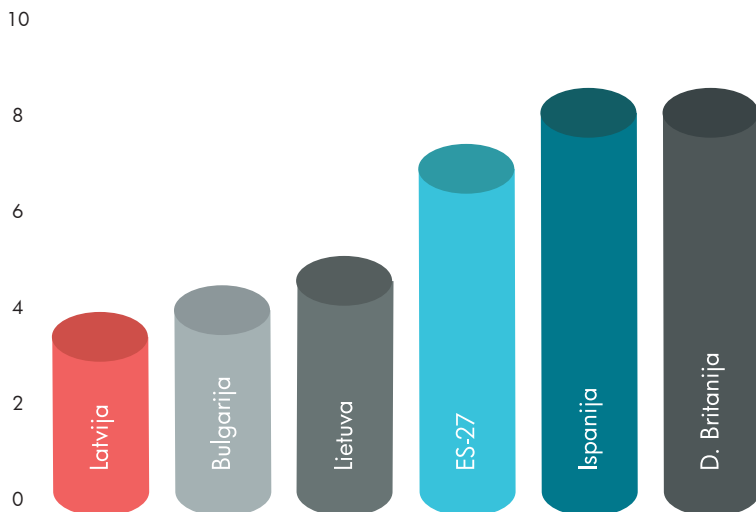
Panaši tendencija ir kalbant apie diskriminaciją dėl lyties – naujosiose ES šalyse narėse ji suvokiama kaip mažesnė problema nei Didžiojoje Britanijoje, Ispanijoje ir vidutiniškai visose ES šalyse. Bulgarijoje ir Latvijoje gana didelė visuomenės dalis mano, kad tokios diskriminacijos jų šalyse išvis nėra (atitinkamai 21 ir 20 proc. respondentų).

Gana pažeidžiama Europoje laikoma ir dėl seksualinės orientacijos diskriminuojama socialinė grupė (gėjai, lesbietės, biseksualai). Naujosios ES šalys narės

išsiskyrė iš bendrojo Europos konteksto tuo, kad jose palyginti gana didelė dalis gyventojų apie diskriminaciją seksualinės orientacijos pagrindu nieko nežino. Be to, jie dažniau nei vidutinis europietis (žr. 3 pav.) teigė neturį kitos seksualinės orientacijos (nei patys, nei jų draugai). Panaši padėtis susiklostė ir kalbant apie diskriminaciją lytinio identiteto pagrindu (transseksualų ir translyčių asmenų): apie tai naujosiose ES šalyse narėse žino gana nedaug gyventojų. Nieko apie diskriminaciją šiuo pagrindu negirdėję 35 proc. Bulgarijos,

4 PAV. SKALĖJE NUO 1 IKI 10, KUR 1 REIŠKIA – VISIŠKAI NEKOMFORTABILIAI, O 10 – VISIŠKAI KOMFORTABILIAI, ĮVERTINKITE, KAIP JŪS JAUSTUMĖTĖS, JEI AUKŠČIAUSIĄ ŠALIES POLITINĮ POSTĄ UŽIMTŲ KITOS LYTINĖS ORIENTACIJOS ASMUO

42

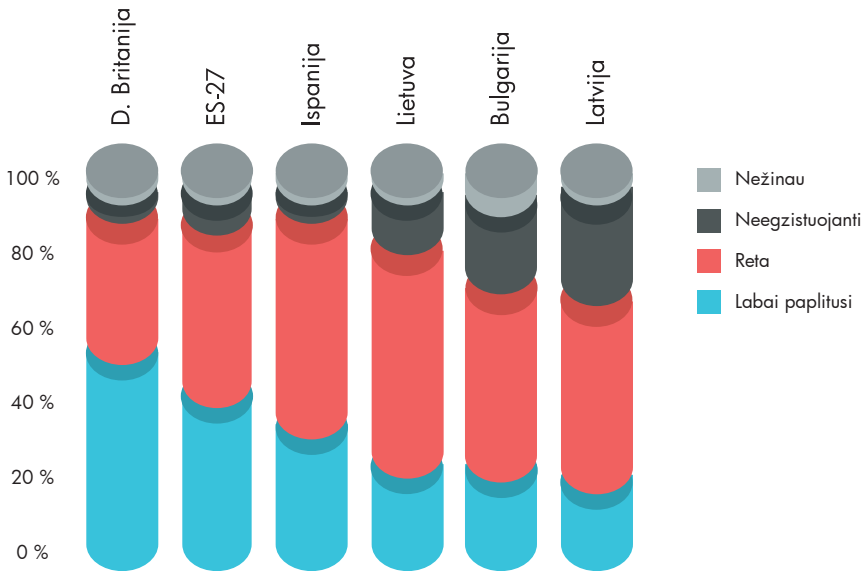
21 proc. Latvijos ir 17 proc. Lietuvos gyventojų (bendrasis Europos vidurkis – 13 proc.).

Šiose šalyse narėse taip pat dažniau nei bendrai Europoje teigiama, kad diskriminacija lytinio identiteto pagrindu pakankamai reta. Kita vertus, respondentai sakosi su tokiais asmenimis visiškai arba beveik nesusidūrę. O nežinojimas, informacijos trūkumas, kaip socialinis kontekstas, yra labai palankus neapykantos ir nepakantumo kalbai plisti – juk

visada daugiau baiminamės ar šalinamės to, ko nepažįstame.

Nors Bulgarijoje ir Latvijoje rečiau nei Europoje manoma, kad diskriminacija dėl lytinės orientacijos yra paplitusi, vis dėlto respondentai šiose šalyse narėse pasijusę nesmagiau nei vidutinis europietis, jei į aukštą politikos postą būtų išrinktas visuomenės mažumai būdingos seksualinės orientacijos asmuo. Padėtis dėl translyčių asmenų (žr. 4 pav.)

5 PAV. JŪSŲ NUOMONE, DISKRIMINACIJA DĖL RELIGIJOS JŪSŲ ŠALYJE YRA:

43

dar prastesnė – nors translytė Conchita Wurst ir laimėjo Euroviziją, jei tokia taptų aukštą postą užimančiu politiku, neįaukiausiai dėl to visoje Europoje jaustųsi latviai (2,8), nedaug atsilikytų bulgarai (3,4) ir lietuviai (3,7).

Tokie rezultatai rodo ir tam tikrą dalies naujųjų ES šalių narių piliečių nejautrumą diskriminacijai seksualinės orientacijos ir lytinio identiteto pagrindu. Tyrėjai pastebėjo, kad labiau jautresni

šioms socialinėms grupėms išsilavinę, kairuoliškų pažiūrų, jaunesni nei 55 metų piliečiai, dažniau moterys nei vyrai ir patys save šioms mažumoms priskiriantys gyventojai.

Naujųjų ES šalių narių (Bulgarija, Latvija ir Lietuva) gyventojai kur dažniau nei vidutinis europietis laikosi nuomonės, kad praktiškai nėra diskriminacijos dėl priklausymo religinei mažumai (žr. 5 pav.). Taip pat gana nedidelė

Nežinojimas, kaip apsiginti diskriminacijos atveju, daro socialines grupes dar pažeidžiamesnes, o visuomenę, neišmanančią žmogaus teisių ir neatpažįstančią diskriminacijos – dar lengviau pasiduodančią nepakantumo ir neapykantos kalbai.

44

Bulgarijos, Latvijos ir Lietuvos visuomenių dalis tokią diskriminaciją laiko paplitusia savo šalyse. Vis dėlto kai kalba pakrypsta į religinei mažumai priklausančio asmens rinkimą į aukštą politikos postą, naujųjų ES šalių narių gyventojai pasisako kur kas mažiau entuziastingai nei visuomenės, kurios laiko, jog diskriminacija dėl priklausymo religinei mažumai jų šalyse yra paplitusi. Skalėje nuo 1 iki 10, kur 1 reiškia „jausčiausi visiškai nekomfortabiliai“, o 10 – „jausčiausi visiškai komfortabiliai“, Lietuvos (6,3), Latvijos (5,2) ir Bulgarijos (5,9) rezultatas neperžengia ES vidurkio (6,7). O Didžiojoje Britanijoje ir Ispanijoje jis yra atitinkamai 7,7 ir 7,6. Atliekant kitą tyrimą apklausiami Lietuvos žurnalistai lygino etniškumo ir religijos svarbą naujienų sraute. Paaiškėjo, jog etniškumo temas visuomenėje jie laiko kur kas svarbesnėmis už religinės įvairovės⁵.

Šis „Eurobarometro“ tyrimas taip pat atskleidė, jog tik 4 iš 10 europiečių atpažintų diskriminaciją – žinotų savo teises ir dėl to galėtų jas apginti. Ne itin didesnė dalis išmanančiųjų savo teises yra ir tarp mažumų. O turinčiųjų negalią mažumų teisių išmanymas dar blogesnis nei vidutinio europiečio.

Tyrimo eigoje taip pat paaiškėjo, kad diskriminacijos patirtis nebūtinai lemia, jog patyrę ją gyventojai apie savo teises išmano daugiau.

⁵ Getting the facts right. Reporting ethnicity and religion. Manual for Journalists. <http://ethicaljournalisminitiative.org/assets/docs/107/024/7d0676b-793d318.pdf> p.14

5.

NEAPYKANTOS
KALBA. KAIP JĄ
ATPAŽINTI?

Visuomenė, susitelkusi į neapykantą, švaisto jėgas, kurias galėtų skirti savo pačios progresui – švietimui, mokslui, menui, kultūrai, technologijų pažangai, kokybiškai žurnalistikai, politinėms diskusijoms ir kitiems prasmingiems dalykams.

Nepakantumas, neapykanta visada buvo būdingos žmonių visuomenėms. Jei šalyje neatliekama nepakantumo ir neapykantos stebėseną ir nesiimama priemonių šioms visuomenės nuotakoms valdyti, neapykanta gali paplisti ir tapti destruktvyvia ne tik mažumoms, bet ir visai visuomenei.

Neapykantos kalba yra ne vien tik „kalba“, t. y. tai, kas sakoma. Nepakantumą ir neapykantą skatinančios kalbos galima aptikti tekstuose, nuotraukose, vaizdo įrašuose, muzikoje, net tam tikruose kitų meno sričių kūriniuose. Skirtingų raiškų derinimas viename pranešime gali sustiprinti neapykantos kalbos poveikumą. Nėra universalus neapykantos kalbos apibrėžimo, tačiau sutariama, jog neapykantos kalbos išskirtinumas – kad ji visada susijusi su pagrindinių žmogaus teisių pažeidimu.

Europos Taryba neapykantos kalbą siūlo apibrėžti kaip bet kuria raiška skleidžiamą, kurstomą, skatinamą ar pateisinamą rasizmą, ksenofobiją, antisemitizmą ir kitą iš nepakantumo kylančią neapykantą⁶. Pavyzdžiui, nepakantumo kaip agresyvaus nacionalizmo ir etnocentrizmo, priešiško mažumoms ir jų diskriminacijai, migrantams ar imigrantų kilmės gyventojams.

Šis apibrėžimas yra kur kas platesnis nei teisinė neapykantos kalbos sam-

prata, kurią išsamiai aptarsime kiek vėliau. Didžioji dalis nepakantumą ir neapykantą skatinančios kalbos nėra ribojama teisės akty. Pavyzdžiui, tokie slidūs apibendrinimai, kaip „rusai yra tinginiai“, „musulmonai yra smurtautojai“, „indai yra nešvarūs“, atitinka nepakantumą skatinančios kalbos sampratą, bet laikomi buitinio lygmens netolerancija, kurios neverta persekioti pasitelkus valstybės prievartos aparatą. Manoma, kad buitinio pobūdžio, t. y. „minkštąjį“, rasizmą galima ilgainiui įveikti naudojant švietimo priemones. Vis dėlto svarbu, kad buitinio lygmens nepakantumas ir neapykanta būtų nepriimtini viešojoje erdvėje.

Pagrindu neapykantos kalbai tampa stereotipai ir išankstinės nuostatos. **Stereotipas** yra paplitęs įsitikinimas apie tam tikrą socialinę grupę. Jis gali būti teigiamas, neigiamas ar neutralus. Stereotipas apibendrina socialinės grupės elgesį, savybes, tačiau kaip apibendrinimas nebūtinai pritaikomas kiekvienam socialinės grupės individui. Stereotipais laikytini tokie pasakymai, kaip „vyrai yra fiziškai stipresni už moteris“, „aukštesnės žmonės geriau žaidžia krepšinį“ ir panašiai. Problemiškais stereotipais tampa tada, kai nebelaikomi riboto validumo apibendrinimais, o suvokiami kaip patikrinti faktai, taikytini kiekvienam grupės individui. Kadangi visuomenė vis dar laiko žiniasklaidą nepaisant jai reiškiamos kritikos, patikimu informaci-

⁶ Šiame skyriuje remiamasi Europos Tarybos iniciatyvos „No Hate Speech Movement“ parengta metodika Keen, E., Georgescu, M. Bookmarks. A Manual For Combating Hate Speech. Council of Europe, 2014.

jos šaltiniu (o jei ir nelaiko, ji vis tiek yra pagrindinis visuomenę jungiantis informacijos šaltinis ir komunikacijos platforma), stereotipų ir išankstinių nuostatų sklaida joje gali būti itin paveiki.

Stereotipai, grindžiami **išankstine nuostata** (angl. *prejudice*), pareiškiama autoritetinga forma, tačiau yra ypač mažo ar visai neegzistuojančio validumo. Išankstine nuostata pagrįstas stereotipas turi aiškų vertinamąjį, konstatuojamąjį, bene diagnostinį pobūdį, galima sakyti, kad pasitelkus jį net atliekamas tam tikras socialinio nuosprendžio aktas. Vis dėlto kaip tik dėl išankstinės nuostatos jis turi mažai ką bendra su tikrove. Pavyzdžiui, teiginys „mergaitės ne kaip sprendžia matematikos uždavinius“ skamba lyg pasitvirtinusi tendencija, objektyvi faktų stebėsenos išvada apie mergaičių gebėjimus ir potencialą. Tokio pobūdžio išankstinėmis nuostatomis pagrįsti stereotipai gajūs ne tik liaudyje, bet ir palaikomi institucijų; jais remiantis priimami tolesni sprendimai dėl mergaičių profesinio ar mokslinio orientavimo. O rezultatas – moterų stygius moksle ir techninėse srityse.

Išankstine nuostata paremti stereotipai gali skambėti ir teigiamai, tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad jie sykiu reiškia ir neigimą. Pavyzdžiui, panagrinėkime antraštę: „Kodėl žydų vaikai tokie gabūs ir išmintingi“. Ja demonstruojama išankstinė nuostata žydų vaikų atžvilgiu, bet sykiu ir ne žydų vaikų – suponuojama, jog kiti vaikai nėra tokie gabūs ir išmintingi kaip žydų.

Siekiantis atskleisti tikrovę žurnalistas turėtų atmesti vadovavimąsi stereotipais ir išankstinėmis nuostatomis, taip pat

vengti juos skleisti. Be kita ko, tai gali atverti profesionalumo ir kūrybiškumo klodus.

Kai suabejojame savaiame suprantamybėmis, pasaulis atsiskleidžia kaip įvairesnė ir turtingesnė vieta, nei būtume galėję jį suprasti vadovaudamiesi stereotipais.

Visa nepakantumą ir neapykantą skatinanti kalba yra nepriimtina. Įsitvirtinę negatyvūs stereotipai ir išankstinės nuostatos gali vesti prie dažnesnių „minkštojo“ rasizmo apraiškų, šios – lemti rasizmu pagrįstos priespaudos priimtinumą visuomenėje, o galiausiai ir aktyvų smurto skatinimą, taip pat patį smurtą. Rasistinio smurto paplitimas yra susijęs su bendrosiomis visuomenės nuostatomis apie jį. Kuo visuomenėje toks smurtas labiau paplitęs, tuo priimtinesnė jai neapykantos kalba ir gajūs joje jį grindžiantys stereotipai.

Neapykantos kalba beveik visada yra rasistinių ir diskriminacinių nuostatų rezultatas. Diskriminacija – tai priešingybė lygybei, kurią užtikrina žmogaus teisių įstatymai. Kai asmens galimybės naudotis teisėmis yra ribojamos dėl neigiamų nuostatų tos grupės, kuriai (kaip suvokiama) jis ar ji priklauso, atžvilgiu, situacija laikytina diskriminacine. Diskriminacija gali būti tiesiogiai susijusi su rasizmu, tačiau nebūtinai.

Kai stereotipas ar neigiamas nusistatymas yra grindžiamas suvokimu apie kieno nors odos spalvą ar etninę kilmę, nepaisant to, ar tas nusistatymas neigiamas ar teigiamas, jis laikomas rasistiniu. **Rasizmas** yra ideologija, racionalizuojanti

diskriminaciją ir spaudimą argumentuojant įsivaizduojamomis biologinėmis savybėmis, kurios esą yra būdingos tik tam tikros etninės ar rasinės kilmės žmonėms. Populiarusis žmonių skirstymas į rases yra nekomplikotas tik iš pirmo žvilgsnio. Genetikos moksle ne viskas taip akivaizdu⁷. Sutariama, kad apskritai tarp žmonių nesama genotipinių bruožų, kurie būdingi tik vienai rasei ir visiškai nebūdingi kitai. Todėl ir vienos rasės pranašumas kitos atžvilgiu yra mitas, o ne mokslo tiesa.

Ksenofobija ir rasizmas – iš dalies persidengiantys reiškiniai, tačiau skirtingi. Rasizmas paprastai pabrėžia išorinius išvaizdos ir biologinius skirtumus, o ksenofobijai rūpi „svetimųjų“ elgesys, jų kultūra. Ksenofobijos terminu apibūdinama neapykanta ir nepažįstamųjų – ne vietinių – baimė. Nepažįstamieji kartais gali būti tos pačios rasės ar net tikėjimo žmonės, tačiau visuomenės daugumos laikomi grėsme nusistovėjusiam kultūriniam kodui – bendruomenei, visuomenei ar nacionaliniam identitetui. Ksenofobinis elgesys yra grindžiamas tam tikroje visuomenėje gajū etniniu, religiniu, kultūrinu ar nacionalistiniu išankstiniu nusistatymu ir stereotipais.

Ksenofobinis elgesys yra itin paplitęs kalbant apie imigracijos temas, pastaruoju metu – diskutuojant apie Sirijos pabėgėlius Europoje, vartojant tokią leksiką kaip „kitatikių ar kitataučių invazija“, „antplūdis“ ir panašiai. Kalbant apie Sirijos karo pabėgėlių situaciją, sociologas Hansas Roslingas puikiai atskleidžia, jog tik nedidelė dalis – 0,25 milijono iš 12 milijonų pabėgėlių atvyko į Europą, o diskutuojama apie planą įvesti pabėgėlių kvotas, skirtas tik 20 tūkstančių žmonių. Į Bulgariją, vieną iš naujųjų ES šalių narių, kirsdami Turkijos sieną patenka nemažai

pabėgėlių, tad šaliai tenka užduotis ne tik bėgančiuosius nuo karo priglausti, bet ir išlaikyti ramybę pakankamai neturtingoje visuomenėje. Žurnalistų kartu su sociologais ir tyrėjais rengiamas žiniasklaidos projektas – „Sirijos pabėgėliai“ (<http://syrianrefugees.eu/>) vertas profesionalių žurnalistų dėmesio ir yra vienas iš konstruktyviosios žurnalistikos pavyzdžių.

Taigi išsiaiškinome, kad nepakantumo ir neapykantos kalbos pranešimų pagrindinės struktūrinės dalys yra šios: stereotipas, išankstinė nuostata, diskriminacija – rasizmas arba ksenofobija; tyrinėjant moterų diskriminaciją pagrindinė neapykantos pranešimų struktūros dalis yra seksizmas, vyresnių žmonių diskriminaciją – eidzizmas ir t. t.

Neapykantos kalba nėra vien ta, kuria kviečiama fiziškai susidoroti su kuria nors socialine grupe – tai tik krašutinė jos forma. Sociolingvistai įvardytų daug subtilesnių formų – neapykantos kalba gali būti išreikšta Ezopo kalbos priemone, kitaip tariant, būti implicitiška ir neiškart atpažįstama.

Pavyzdžiui, gali būti naudojamos manipuliatyvos informacijos sklaidos strategijos – selektyviai pateikiant statistinius duomenis. Tarkime, duomenų apie imigrantų nusikalstamumą neilustruojant duomenimis apie imigracijos mastus, darbo rinkos ir integracijos rodiklius. Skaičius galima naudoti labai manipuliatyviai, tačiau jie gali būti ir labai informatyvūs, atskleisti platesnį kontekstą.

⁷ Daugiau apie rasių sampratą genetikos moksle ir biologijoje: <http://www.stats.ox.ac.uk/~harding/files/publications/PopulationGeneticsofHumans.pdf>

Nepakankamai refleksyvios, t. y. savo darbą nepakankamai kritiškai apmąstančios redakcijos, žurnalistai nepakantumą gali sleisti ir patys to nepastebėdami. Pavyzdžiui, keliuose Europos šalyse atlikto žiniasklaidos turinio tendencijų tyrimo⁸ rezultatai atskleidė, kad pasakodami apie imigraciją žurnalistai pabrėžia etninę tokių imigrantų kaip albanai, rumunai (Italijoje), rytų europiečių (Didžiojoje Britanijoje) kilmę, tačiau istorijos apie imigrantus musulmonus „rėminamos“ kitaip. Imigracijos tema tampa šalutine, o pagrindine – musulmonybė ir islamas. Etninės kilmės tokiose žiniasklaidos istorijose beveik visai nebepaisoma – Marokas, Tunisas, Pakistanas ar Iranas – visi imigrantai apibendrinami kaip „musulmonai“. Šitai padeda konstruoti islamą kaip socialinę grėsmę Europoje, prisideda prie rasizmo ir netolerancijos sklaidos.

Panašus nereflektuvas žiniasklaidai būdingas vartojant netinkamą leksiką ir kitas naratyvo priemones.

Lietuvoje, nesuvokdami rasistinės žodžio vartojimo reikšmės, kalbininkai, žurnalistai, net visuomeninis transliuotojas, ir kiti viešosios erdvės dalyviai tebevartoja žodį „negras“⁹.

Siekiant išvengti stereotipizavimo ir nužmoginimo kita nevertotina viešojoje erdvėje leksika ir naratyvo priemonės: čigonas (dėl negatyvaus krūvio ir šnekamojo pobūdžio rekomenduojama keisti į „romas“), „nigeris“, „juodis“, „juočkis“, „čiurka“, „pydaras“, „gaidys“ ir t. t.

Žeidžiantis gali būti ir paplitęs viešajame vartojime „senolis (-ė)“ – ne visi asmenys nori būti kategorizuojami pagal amžių. Juolab užgaulūs televizijoje naudojami animacinių filmų garso takeliai, pabrėžiantys ir pajuokiantys senstančio žmogaus lėtumą, nerangumą.

Taip pat svarbu atkreipti dėmesį į vartojamų terminų kontekstą, raidą. Pavyzdžiui, grįžtant prie nerekomenduotino termino „čigonas“ atkreiptinas dėmesys, kad „čigonas“ nuo antikos laikų žymi žemesnę neliečiamųjų kastą ir kelia neigiamas asociacijas, kurios nu-teikia vertinti šią grupę iš galios pozicijų, kaip „kitokią“, „keistiną“. Toks reiškinys siejamas dar su istorine šio žodžio vartojimo raida. „Čigono“ terminas kildinamas iš Graikijoje veikusios krikščioniškos sektos „atsinganos“ (neliečiamieji, neliestini) pavadinimo (jis ilgainiui pradėtas vartoti į Bizantijos imperiją atvykstantiems romų tautybės asmenims apibūdinti). Kitose kalbose (angl. *gypsies*, isp. *gitanos*) terminas susijęs su viduramžiais Europoje išplitusia čigonų Egipto kilmės legenda. Joje romai irgi ženklinti kaip žemesnio lygmens atstovai. Romų kultūros Lietuvoje tyrinėtoja, antropologė Aušra Simoniukštytė pastebi, kad šių terminų vartojimas yra sudėtingas ir kompleksinis klausimas, tačiau siekiant nestigmatizuoti grupės rekomenduotina vartoti žodį „romas“.

Kad padidėtų neapykantos kalbos atpažinimo tikimybė, reikia ištyrinėti daugiau neapykantos pranešimų, o tai darant praverčia kritinis mąstymas ir gebėjimas atsirinkti, kaip informacija parengta, kodėl ir kokiais būdais pasiekia žurnalistus.

⁸ Getting the facts right. Reporting ethnicity and religion. Manual for Journalists. <http://ethicaljournalisminitiative.org/assets/docs/107/024/7d0676b-793d318.pdf>

⁹ Trumpytė, R. (2014). Ar tikrai „viskas gerai su tuo n*gru“? <http://www.universitetojournalistas.kf.vu.lt/2014/12/ar-tikrai-viskas-gerai-su-tuo-negru/>

6.

ŽURNALISTAI KAIP
NEAPYKANTOS KALBOS
TAIKINYS. KAM (NE)NAUDINGI
KRITIŠKI ŽINIASKLAIDININKAI?

Kai kurie žiniasklaidos tyrėjai aiškina, kad žurnalistų siekis neutraliai, be jokio moralinio vertinimo, pateikti konfliktus, susijusius su neapykantos kalba, yra gana nevykęs sumanymas¹⁰. Žurnalistai savo profesijos kertiniu akmeniu dažnai laiko objektyvumo siekį, pagal kurį profesionaliame darbe reikalaujama tenkinti tikslumo, sąžiningumo, tinkamos pusiausvyros, tiesumo ir neutralumo kriterijus.

Tačiau pranešant apie veiksmus, kuriais siekiama paminti demokratijos vertybes (pavyzdžiui: rasizmą ir ksenofobiją), žurnalistams būti tam tikra prasme subjektyviems ir sykiu pilietiškiems net rekomenduojama. Šiuo atveju reikėtų atmesti moralinio neutralumo nuostatą.

Tai išplaukia iš liberalios demokratijos politinės teorijos ir filosofijos. Jei sutinkame, kad žmogus yra laisvas veikti tol, kol nepažeidžia kito žmogaus teisių (Johno Stuardo Millio principas), ir yra tikslas, o ne priemonė (Imanuelio Kanto principas), tuomet ir kaip žurnalistai turėtų gerbti kiekvieno žmogaus autonomiją, teisę ir laisvę spręsti dėl savo gyvenimo, jei tik tai nepažeidžia kitų žmonių teisių ir laisvių. Taigi, kai žiniasklaidoje pranešame apie tokius liberaliai demokratijai prieštaraujančius

Jei žurnalistai skleidžia neapykantos kalbą argumentuodami žodžio ir saviraiškos laisve, labai tikėtina, kad jie patys yra tapę neapykantos kalbos taikiniai ar net aukomis.

reiškinius kaip rasizmas, ksenofobija, genocidas ar vergovė, lygiavertiškas „abiejų konflikto pusių“ atskleidimas (t. y. vergvaldžio ir vergo; rasisto ir nukentėjusiojo ir t. t.) sunkiai moraliai įmanomas. Ir tai žurnalistui neturėtų būti problema.

Nors žurnalistinio objektyvumo teorija skatina susilaikyti nuo moralinio vertinimo, kuo tiksliau perteikti cituojamų pusių argumentus ir vartoti kiek įmanoma neutralesnę kalbą, pranešant apie neapykantą žurnalistams derėtų būti diskretiškiems.

Mat kai žurnalistai į studijų lygiomis teisėmis pakviečia prieš neapykantos kalbą pasisakantį aktyvistą ir jos skleidėją, suteikdami pastarajam eterį ir didžiulę auditoriją jie greičiau daro paslaugą neapykantos kalbos sklaidai.

Taip yra, nes ji legitimuojama kaip tinkama naudoti viešojoje komunikacijoje. Ir pamažu iš patamsių skverbiasi į dienos šviesą, pasiekdama didelę auditoriją.

Neapykantos kalba visada reikalauja atsako, tačiau toji reakcija nebūtinai reiškia žodžio laisvės draudimą. Yra daugybė atsako būdų. Žurnalistus dėl jų ypatingos tarpininkų padėties atakuoja įvairūs šaltiniai, įskaitant ir neapykantos kalbą skleidžiančius asmenis bei grupes.

Kaip netapti neapykantos kalbos įgarsintojais? Kampanijos už toleranciją¹¹ aktyvistai pataria žurnalistams įvertinti šiuos aspektus:

¹⁰ Cohen-Almagor, R. (2008). The limits of objective reporting. *Journal of Language and Politics*, 7(1), 138–157.

¹¹ White, A. (2014). Turning the Page of Hate. <http://ethicaljournalismnetwork.org/en/contents/turning-the-page-of-hate-towards-an-african-campaign-for-tolerance-in-journalism>

1. Šaltinio pareigas, statusą, interesus

Žurnalistai dažnai tampa skrupulų neturinčių ir medių poveikį gerai išmanančių politikų ar bendruomenių lyderių aukomis. Įgudę medių vartotojai kursto ginčus ir nesantaiką tam, kad pozityvioje šviesoje pateiktų savo pačių pažiūras, kurios suformuotos stereotipų ir išankstinio nusistatymo. Šie žmonės naudojami žiniasklaida, kad ji plačiai nušviestų jų sensacingus teiginius, ir nepaiso, kokį destruktivų poveikį visuomenei tai gali turėti. Žurnalistai ir redaktoriai turėtų suprasti, kad vien tai, jog kažkas pasakė šį tą skandalingo, dar neverta naujienos. Pirmiausia derėtų ištirti kontekstą, kuriame kažkas sakoma, taip pat įvertinti kalbančiojo statusą ir reputaciją. Žodžio laisvė yra kiekvieno piliečio, įskaitant politikus ir visuomenės veikėjus, teisė, o žurnalistų darbas – užtikrinti, kad kiekvienas gautų progą pasisakyti ir būti išgirstas, tačiau tai nereiškia, jog kažkam turėtų būti suteikiama teisė meluoti, skleisti pagiežingas, piktavališkas paskalas ar skatinti priešiškus ir smurtą kokios nors konkrečios visuomenės grupės atžvilgiu. Kai yra sakoma tai, kas neturėtų būti sakoma, žurnalistai turėtų užtikrinti, kad visuomenei būtų pateikiami tikslūs faktai tiksliai apibūdiname kontekste.

2. Kalbos poveikio mastą, dažnumą

Esama didelio skirtumo tarp kelių asmenų pokalbio prie arbatos puodelio

ir informacijos sklaidos masinės žiniasklaidos priemonėmis. Pirmuoju atveju neapykantos kalbos poveikis gali būti gana lokalus, tačiau visiškai kitokia padėtis susiklosto, kai kieno nors neapykantos kupini pasisakymai yra transliuojami viešai. Žurnalistams taip pat derėtų apsvarstyti šaltinio neapykantos komunikavimo dažnumą: ar tai trumpas staigus neapykantos proveržis ar tokia šaltinio neigiama kalba pasireiškia tendencingai ir turint aiškią intenciją. Taip pat svarbu atsakyti į klausimą, ar tam tikras pasisakymas vertas paskelbimo naujienose. Apsispręsti gali būti lengviau atsižvelgiant į tai, ar tai vienkartinis incidentas ar tam tikras daugmaž pastovus elgesio modelis. Pasikartojimas rodo tyčinės, apgalvotos priešiško kurstymo strategijos, grįstos etnine, rasine, religine ar kitokios diskriminacijos forma, buvimą.

3. Neapykantos kalbos tikslus

Žurnalistams ir redaktoriams turėtų būti ypač svarbu pateikti savo auditorijai tinkamą tam tikrų pasisakymų kontekstą, kad būtų aiškios galimos kaip tik tokio pasisakymo priežastys. Žiniasklaidos tikslas nėra tyčia viešai demaskuoti ar menkinti tuos asmenis, kurių nuomonė nesutampa su visuomenės nuomone. Svarbu nepamiršti, jog atsargus, etiškas reportažas ar pranešimas visada padeda žmonėms tinkamai suprasti bet kokio pasisakymo kontekstą. Žurnalistas turėtų sau užduoti keletą pagrindinių klausimų. Kokios naudos siekia kalbėtojas ir kieno interesams jis atstovauja? Kas yra tam tikro pasisakymo aukos ar taikiniai?

Kokį poveikį pasisakymas turės jiems, kaip individams, kaip socialinei grupei?

4. Kalbos turinį ir formą

Yra daug žmonių, kurie galbūt norėtų paskleisti užgaulias, įžeidžiančias idėjas. Ar jiems tai pavyks, priklauso nuo žurnalistų, kuriems tenka spręsti, ar tam tikras pasisakymas kelia smurtinės išraiškos pavojų, o gal net užtraukia baudžiamąją atsakomybę. Prisidėdamas prie tokių pasisakymų viešinimo, žurnalistas ir pats gali pakliūti į teisėsaugos akiratį. Žurnalistikos profesionalas turėtų dukart pagalvoti prieš transliuodamas tai, kas galėtų abiem pusėms sukelti tam tikrų problemų.

5. Ekonominį, socialinį ir politinį klimatą

Žurnalistinės etikos sąjunga siūlo žurnalistams atkreipti dėmesį į bendrąją atmosferą visuomenėje tuo metu, kai vyksta tam tikros diskusijos. Rinkimų kampanijos įkarštyje, kai politinės grupės meta iššūkį viena kitai ir kovoja dėl visuomenės dėmesio, neretai atsiranda pagrindas kiršinančių komentarų antplūdžiui. Žurnalistams paliekama spręsti, ar tam tikri kalbos aktai yra teisingi, pagrįsti faktais, racionalūs ir tinkami tomis konkrečiomis aplinkybėmis. Derėtų tiesiogiai necituoti neapykantos kalbos, o esant reikalui apie tai pranešti, tinkama perteikti tiesiogiai nekartoiant įžeidžiančių terminų ar sąvokų.

Taip pat praverstų žinios apie tai, kas sudaro neapykantos kalbą ir kaip įvertinti numanomą jos poveikį. Reikalingas ir supratimas, kokia būna šios kalbos pranešimų struktūra. Mat žurnalistams reikia turėti omenyje, kad ypač internete yra daug žmonių, besidalijančių nepakantumą ir neapykantą skatinančiu turiniu, tačiau jo neatpažįstančių kaip neapykantos kalbos. O kai kuriose visuomenėse nepakantumą ir neapykantą skatinanti kalba gali būti net tam tikra norma. Vis dėlto žurnalistai turėtų vadovautis aukštais etikos standartais ir neprisidėti prie normatyvinio supratimo.

Priimant sprendimus dėl to, ką skelbti, o ko ne, reikėtų įvertinti galimą neapykantos kalbos poveikį. Kaip atskleidė ankstesni skyriai, tam tikrais atvejais ES šalių narių, ypač naujųjų (Lietuvos, Latvijos ir Bulgarijos), piliečiai nedaug teži- no apie pažeidžiamų socialinių grupių patiriamą diskriminaciją, o ne visada ir pačios šios socialinės grupės geba ją atpažinti. Gana didelei visuomenės daliai sunku tai padaryti nepaisant to, kad Europoje per pastarąjį dešimtmetį naujienu žiniasklaidoje apie kitos etninės kilmės ir religijos gyventojus daugėjo¹².

Užtat pasekmes patiria visi – pažeidžiamos socialinės grupės bando išlaikyti orumą nepakantum aplinkoje, o visuomenė murkdosi paviršutiniškos informacijos, dezinformacijos ir stereotipų liūne nesuprasdama, kad nekokybiškas informuotumas, kartais lemiantis nepakantumą ar net neapykantą, kenkia jos pačios progresui.

¹² Getting the facts right. Reporting ethnicity and religion. Manual for Journalists. <http://ethicaljournalisminitiative.org/assets/docs/107/024/7d0676b-793d318.pdf>

Nors žiniasklaida ne vienintelė atsakinga už susiklosčiusią padėtį, ji taip pat turi tam įtakos.

Sociologai dažnai šiuolaikinę žiniasklaidą kritikuoja už tai, kad ji pažeidžiamas visuomenės grupes stigmatizuoja, klijuoja jai etiketes, kriminalizuoja ir stereotipizuoja. O tai, manoma, prisideda prie didesnio socialinių grupių pažeidžiamumo.

Kodėl žiniasklaidai ši kritika turėtų rūpėti? Atsakymų yra keletas. Pirma – juk nenorėtume, kad žurnalistų gildija būtų kaltinama dėl profesionalumo trūkumo. Kartais žurnalistai šią kritiką supranta kaip kėsinimąsi į žodžio laisvę, trukdymą atskleisti tikrovę tokią, kokia ji yra. Tačiau kalbant apie pažeidžiamų socialinių grupių vaizdavimą, žurnalistams tikrai vertėtų stabtelėti ir sąžiningai savęs paklausti, ar medijų tyrėjai priekaištauja žiniasklaidai be pagrindo. Pažeidžiamos visuomenės grupės neturi nei jokių galimybių (nors jos kartais ir įsivaizduojamos, pavyzdžiui, kuriant sąmokslus apie tai, kad „gėjai ir žydai valdo pasaulį“), nei priemonių apriboti visuomenės daugumos žodžio laisvę, juolab žinant, kad kartais pačios negali apginti savo teisės į žodžio laisvę. Užtat žiniasklaida, būdama galinga dėl to, kad valdo viešąją informaciją, turi visas galimybes užtikrinti pažeidžiamoms visuomenės grupėms galimybę pasisakyti, o joms negebant formuluoti ir pateikti savo interesų (būna ir taip, tačiau ne visada) – kaip tik žurnalistai turi pakankamai žinių (arba bent jau potencialą tokioms žinioms įgyti), kad visapusiškai atskleistų visuomenės daugumai sudėtingą situaciją, kurioje yra

atsidūrusios pažeidžiamos grupės. Esama duomenų, kad, pavyzdžiui, Lietuvoje, nėra reporterių, kurie specializuotųsi rašydami etniškumo ir religijos temomis¹³ – vadinasi, Lietuvos žurnalistams būtina rengiant minėtas temas rimtai įvertinti medijų tyrėjų kritiką.

Stigmatizavimas, kriminalizavimas, spauda pagrįstų socialinių santykių užkonservavimas – visa tai sukelia neigiamų pasekmių, tačiau siekiant atpažinti nepakantumo ir neapykantos kalbą vertėtų atidžiau panagrinėti minėtų efektų reikšmę. Kaip parodė ankstesnis skyrius apie neapykantos kalbą ir pažeidžiamas visuomenės grupes, neapykantos kalbos formavimasis turi subtilių formų.

Taigi vienas iš efektų yra stigmatizavimas. **Stigmatizavimas** – tai ženklinimas gėda, kuri neigiamai nuteikia visuomenę paženklintųjų atžvilgiu. Paprastai stigmatizavimas paliečia visą socialinę grupę ir automatiškai bei neišvengiamai visuomenės akyse „sutepa“ kiekvieną jai priskiriamą individą. Tad jis paženklinamas „kolektyvine gėda“ arba „kolektyvine kalte“, nepaisant to, ką padarė ar nepadarė, koks yra ar nėra. Stigma visuomenės daugumą skatina reikalauti iš grupės priskiriamų individų atsakomybės, kaltės prisiėmimo už visa grupę. Dažnai stigmatizavimo pasitaiko kalbant apie tokias visuomenės grupes, kurios serga įgimtomis ar užkrečiamomis ligomis (pavyzdžiui: AIDS, ŽIV, turi psichikos sveikatos problemų), tačiau stigmatizuojamos ir kitos grupės, pavyzdžiui, seksualinės prievartos aukos; žmonės gali būti stigmatizuojami ir dėl savo socialinės padėties (bene taikliausiai tokią situaciją

¹³ Getting the facts right. Reporting ethnicity and religion. Manual for Journalists. <http://ethicaljournalisminitiative.org/assets/docs/107/024/7d0676b-793d318.pdf>

apibūdina Indijos dalitų, vadinamų „ne-
liečiamaisiais“, pavyzdys; nepaisant
to, kad dalis jų įgijo išsilavinimą, tapo
garsiais rašytojais ar menininkais, vi-
suomenės dauguma negerbia ir never-
tina jų dėl kilmės). Stigma gali turėti ir
išvirkščiąją pusę – jei žurnalistas tekstą
„rėmina“, pavyzdžiui, taip: „teko sutikti
ir universitetą baigusią romą“, iš tiesų jis
nemeta iššūkio stigmati, nes, kaip žinia,
„išimtis tik patvirtina taisyklę“. Kai išsi-
lavinę romai taps žurnalistais, žiniask-
laidos cituojamais šaltiniais, galinčiais
pasisakyti ekspertiniais klausimais ir
jiems jų stigma nebus primenama (kaip
išimtis iš taisyklės), galima bus laikyti,
jog tam tikros grupės stigmatizavimas
visuomenės nebeveikia.

Kitas žiniasklaidos efektas – socialinės
grupės **kriminalizavimas**. Kriminalistikos
studijose net ieškoma žiniasklaidos įta-
kos tam tikrų socialinių grupių deviacijai
ar delinkvencijai¹⁴ (pastaraisiais termi-
nais apibūdinamas nusikalstamas su-
augusiųjų nukrypimas nuo visuomenės
normų ir atitinkamai – nepilnamečių
nukrypimas). Kriminalizavimas (panaši-
ai kaip stigmatizavimas) paženkliną
ištįsą socialinę grupę kaip nusikalstamą,
bet dargi į ženklinį įtraukiant ir le-
gitimų valstybės sprespaudos aparatą.
Kriminalizavimo efektas tam tikroms
grupėms yra sunkesnis už stigmatizavimą.

Labai svarbu ir tai, kad nereflektuo-
jančios savo komunikacijos pamatinių
prielaidų žiniasklaidos efektas yra nu-
sistovėjusių socialinių santykių įtvirti-
nimas ir reprodukcija. Komunikaciją
tiriantys mokslininkai pastebi, kad, be

kita ko, žiniasklaida konstruoja tam
tikrus „rėmus“ – išskiria tam tikrus mus
supančios tikrovės aspektus ir juos akcen-
tuoja taip, kad būtų lengviau perprasti
kompleksiškas situacijas. Naudojant
minėtus „rėmus“ pateikiamas paprastas
informacijos, reiškinio, tendencijos išaiš-
kinimas. Jei ilgainiui tiražuojami vis tie
patys žurnalistikos „rėmai“, jie tampa
bendrosiomis kultūros normomis.

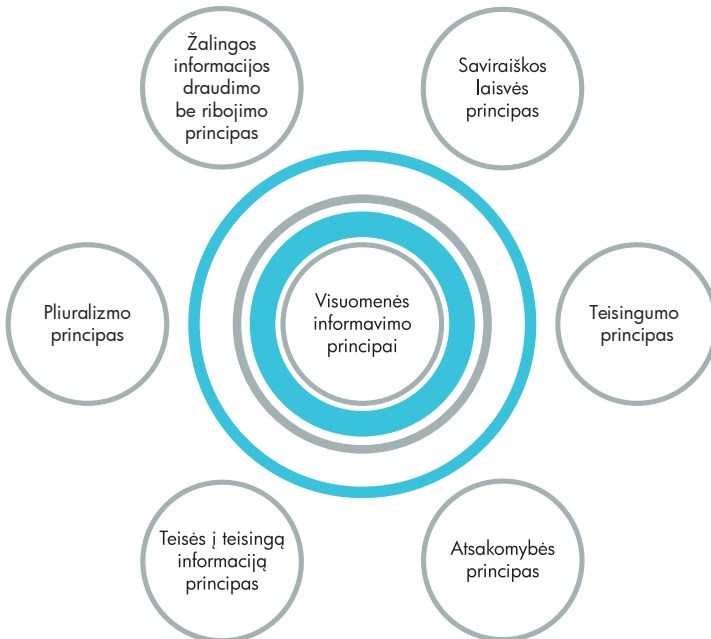
Logiška, kad žiniasklaida pade-
da palaikyti socialinę tvarką
visuomenėje, vis dėlto jei toji
tvarka yra paremta pažeidžiamų
socialinių grupių sprespauda,
tuomet ir žiniasklaida tampa dar
vienu tos sprespaudos šaltiniu.

Medijų ekspertai, analizuojančios politikos
ir žiniasklaidos sąveiką, taip pat pastebi,
jog žiniasklaida gali turėti įtakos politikos
darbotvarkei – kaip ir kokie priimami
pažeidžiamas socialines grupes veikiančios
politiniai sprendimai, kokio lygio ir
kokybės viešosios diskusijos skatina-
mos. Politikos sociologijos požiūriu,
žiniasklaida turi įtakos auditorijos
darbotvarkei, t. y. tam, apie ką mąsto
žiniasklaidos auditorija.

¹⁴ Maneri, M., Wal, J. The Criminalisation of Ethnic Groups.
<http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/29/61>

7. NEAPYKANTOS KALBA, SAVIRAIŠKOS LAISVĖ, PAŽEIDŽIAMOS VISUOMENĖS GRUPĖS. TEISINIS ASPEKTAS

56

Žiniasklaida teisiškai gali būti vertinama jos turinio ir sklaidos aspektu. **Teisės aktai, reglamentuojantys žiniasklaidos sklaidą:** *Audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų direktyva; Europos konvencija dėl televizijos be sienų; 2010 m. kovo 10 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2010/13/ES dėl valstybių narių įstatymuose ir kituose teisės aktuose išdėstytų tam tikrų nuostatų, susijusių su audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų teikimu, derinimo.*

Teisės aktai, reglamentuojantys žiniasklaidos turinį: *Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (2000/c 364/01); Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2000/31/EB dėl kai kurių informacinės visuomenės paslaugų, ypač elektroninės komercijos, teisinių aspektų vidaus rinkoje (Elektroninės komercijos direktyva) 2000 m. birželio 8 d.; Papildomas protokolas prie Konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų, dėl rasistinio ir ksenofobinio pobūdžio veikų, padarytų naudojantis kompiuterinėmis sistemomis, kriminalizavimo (Strasbūras, 2003-I-28).*

Vis dėlto reikia pažymėti, jog šiuo metu tarptautinėje bendruomenėje nėra nustatyto vieningo žiniasklaidos reglamentavimo. Todėl savo iniciatyva aukštesnių žiniasklaidos standartų siekia šioje srityje veikiančios įvairios tarptautinės organizacijos: Tarptautinė žurnalistų federacija, Europos žurnalistų federacija, REUTERS mokymo centras, organizacija „Žurnalistai be sienų“, Pasaulinis žurnalistikos institutas, Europos žurnalistikos centras, Žiniasklaidos įvairovės institutas (angl. *Media Diversity Institute*).

Atsakomybė už neapykantos kurstymą Europos Sąjungoje

Europos Sąjungos valstybės narės yra saistomos Sąjungos mastu priimamų teisės aktų, kurių normas jos turi perkelti į savo nacionalines teisės sistemas. Europos Sąjunga savo poziciją dėl neapykantos kurstymo išreiškė 2008 m. lapkričio 28 d. priimdama Tarybos pamatinį sprendimą 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis. Pagal šį pamatinį sprendimą valstybės narės įsipareigojo savo nacionalinėse teisės sistemose įtvirtinti baudžiamąją atsakomybę už tokias veikas kaip: viešas smurto ar neapykantos, nukreiptos prieš asmenų grupę, apibūdinamą pagal rasę, odos spalvą, religiją, kilmę ar tautinę arba etninę kilmę, ar tokiai grupei priklausančių asmenį, kurstymas; už tokio pat kurstymo sklaidą viešai platinant rašytinę, vaizdinę ar kitokią medžiagą, taip pat už viešą pritarimą genocido nusikaltimams, nusikaltimams žmoniškumui ir karo nusikaltimams, atsisakymą šiuos nusikaltimus pripažinti ar didelių jų menkinimą, kai (arba kai) veikos gali kurstyti smurtą ar neapykantą prieš tokią grupę ar jai priklausančių asmenį.

Tai paaiškina, kodėl Europos Sąjungos valstybėse narėse neapykantos kurstymas yra kriminalizuotas. Taip pat tampa aišku, kad Lietuvos Respublika turėjo pareigą pakeisti Lietuvos Baudžiamosios kodekso skyriaus „Nusikaltimai

lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei“ normas – Pamatinio sprendimo nuostatos turėjo būti įgyvendintos iki 2010 m. lapkričio 28 d.

Visos Europos Sąjungos valstybės narės yra kriminalizavusios rasizmo ir ksenofobijos kurstymą, t. y. neapykantos kurstymą prieš asmenį ar asmenų grupę dėl jų rasės, etninės kilmės, religijos ar tautybės [30–42 p.]. Kitos asmens ar asmenų grupės charakteristikos, kurios apibrėžtų nusikaltimų auką (-as), valstybėse narėse skiriasi. Dvylika Europos Sąjungos valstybių narių – Belgija, Danija, Vokietija, Estija, Ispanija, Prancūzija, Airija, Lietuva, Nyderlandai, Portugalija, Rumunija ir Švedija – į savo baudžiamuosius įstatymus ar specialius aktus, numatančius baudžiamąją atsakomybę (pavyzdžiui: Belgijos ir Rumunijos antidiskriminaciniai aktai), yra įtraukusios seksualinės orientacijos pagrindą.

58

Kai kuriose valstybėse išskiriami kiti pagrindai, pavyzdžiui: „priklausymas klajojančioms bendruomenėms“ (Neapykantos kurstymo draudimo aktas, Airija [13]), „lytis, kalba, politinės pažiūros, finansinis ar socialinis statusas“ (Baudžiamasis kodeksas, Estija [12]), „heteroseksualių ar homoseksualių polinkių, fizinių, išvaizdos ar psichinių trūkumų“ (Baudžiamasis kodeksas, Olandija). Dešimtyje valstybių saugomų pagrindų sąrašas yra paliktas atviras [28–124 p.]. Dauguma aptariamų ES valstybių narių nurodo, jog kurstymo veika turi būti atlikta viešai, atvirai (Estija), tarp visuomenės narių (Suomija), siekiant plataus paskleidimo (Danija), atkreipiant visuomenės dėmesį (Prancūzija). Italija, Malta, Ispanija ir Latvija nenumato viešumo, kaip būtinos sąlygos veikos padary-

mui [30–42–44 p.]. Bausmės forma, maksimali įkalinimo trukmė ir baudos dydžiai įvairiose valstybėse taip pat skiriasi. Pavyzdžiui: Austrijoje ir Danijoje už aptartų nusikalstamų veiksmų atlikimą gali grėsti įkalinimas iki dvejų metų, Estijoje, Latvijoje ir Lenkijoje – iki trejų metų. Veikoje esant kvalifikuojančių požymių, tokių kaip sveikatos sutrikdymas, turto sugadinimas, apgaulės panaudojimas, dalyvavimas organizacijoje ar lyderystė joje, gali būti skiriama ilgesnė įkalinimo trukmė. Visos valstybės narės alternatyviai numato lengvesnę bausmę – baudą. Kai kuriose valstybėse, pavyzdžiui, Airijoje, už veiką atsako ir fiziniai, ir juridiniai asmenys.

Neapykantos nusikaltimai

Neapykantos nusikaltimų sampratą apibendrinanti sąvoka pateikta Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos (toliau – ESBO) Demokratinių institucijų ir žmogaus teisių biuro (DIŽTB) kasmetinėse ataskaitose. Neapykantos nusikaltimas (angl. *hate crime*) – veika, kuri atliekama ir prieš asmenis, ir prieš jų turtą, o nukentėjusis pasirenkamas dėl tam tikro (ar tariamo) ryšio, sąsajų su tam tikra asmenų grupe, kurios narius vienija viena ar daugiau bendrų savybių. Neapykantos nusikaltimas susideda iš dviejų esminių elementų: a) prieštaravimo baudžiamosios teisės normoms; b) veiksmų, susijusių su stereotipais, išankstinėmis nuostatomis. Neapykantos nusikaltimai – diskriminacija (nevienodas elgesys su žmonėmis, remiantis tam tikromis jų charakteristikomis, pažeidžiant asmenų lygiateisiškumą). Reikšminga tai, jog visuotinai pripažįstama abstrakti neapykantos nusikaltimų sąvoka, tačiau

diskriminuojamųjų charakteristikos priklauso nuo šalies nacionalinės teisės normų. Šios kategorijos nusikaltimai padaromi dėl išankstinės neigiamos nuostatos, stereotipų. Neapykantos nusikaltimai gali pasireikšti fiziniu smurtu, žodinėmis išraiškomis, raštu. Vienas iš neapykantos nusikaltimų tipų yra neapykantos kalbos nusikaltimai, kurie yra aktualesni ir išsamiau nagrinėjami šioje metodikoje. Svarbu pabrėžti, jog būtent neapykantos kalbos nusikaltimai paplitę visuomenės informavimo priemonėse ir viešojoje erdvėje.

Neapykantos kalba (angl. *hate speech*) – neapykantos, diskriminavimo ar priešiško asmens atžvilgiu kurstymas ir skatinimas dėl išankstinio nusistatymo prieš tą asmenį dėl tam tikros jo (jos) savybės. Neapykantos kalbos nusikaltimai, kaip kriminalizuota saviraiškos laisvė, apima visas veikas, kurios yra susijusios su informacijos, nuomonės sklaidimu ar kita saviraiškos forma.

Neapykantos kalbos atribojimas nuo saviraiškos laisvės

Handisaidas prieš Jungtinę Karalystę byloje EŽTT pažymėjo, kad nuomonės reiškimo laisvė yra viena iš esminių demokratinės visuomenės pagrindų, viena iš sąlygų jos ir kiekvieno individo vystymuisi. Kitaip tariant, saviraiškos laisvė nesaugo kalbos, kuri pažeidžia asmenų prigimtinę teisę į lygiateisiškumą ir orumą. Nors dažniausiai ribą tarp saviraiškos laisvės ir neapykantos kalbos reglamentuoja nacionalinė teisė. Išsamesni pavyzdžiai, susiję su saviraiškos laisvės ir pažeidimo sankirta, pateikiami šios metodikos skyriuje „Saviraiškos laisvė“.

Tautinės mažumos

Aktualumas ir problematika

Kalbant apie tautines mažumas reikšmingas nediskriminavimo principas, kuris yra esminis jų apsaugos pagrindas. Tautinių mažumų teisės aiškinamos kaip sudėtinės tarptautinės žmogaus teisių apsaugos sistemos dalis. Tačiau tautinių mažumų atstovams turi būti garantuojamos teisės, reikalingos jų identitetui ir savitumui apsaugoti. Tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims turi būti užtikrintos ne tik pagrindinės žmogaus, bet ir specialios teisės, pripažįstančios šių asmenų identitetą ir jį saugančios.

Kiekviena tautinė mažuma skiriasi savitomis objektyviomis savybėmis: kalba, kultūra, religija, etnine kilme, atskleidžiančiomis tautinėms mažumoms priklausančių asmenų savitumą, tautinį identitetą, kurį puoselėti siekiama pasitelkus tautinių mažumų teisių apsaugos sistemą. Nors šiuo metu galiojantys tarptautiniai teisės aktai nepateikia konkretaus tautinės mažumos apibrėžimo, išanalizavus minėtų aktų nuostatas galima teigti, jog tarptautinėje teisėje tautine mažuma pripažįstama asmenų grupė, gyvenanti konkrečios valstybės teritorijoje, sudaranti mažiau nei pusę jos gyventojų ir išsiskirianti iš daugumos savo objektyviais (kalba, etninė

kilmė, religija, kultūra, grupės narių skaičius) ir subjektyviais (noras išsaugoti savo kultūrą, tradicijas, religiją ir kalbą, taip pat savęs laikymas tautinės mažumos atstovu) bruožais.

Kaip identifikuoti tautinę mažumą ir jai (joms) priklausančius asmenis?

Tautų Sąjungos pagrindu tautinių mažumų teisių problema tapo ne tik valstybės „vi-

daus reikalu“, o pati tautinė mažuma identifikuojama vadovaujantis kilme, tautybe, kalba, rase arba (ir) religija.

Tautinių mažumų apsaugos sistemos pagrindiniai šaltiniai:

- Tautų Sąjungos šaltiniai;
- Universalieji (Jungtinių Tautų) šaltiniai;
- Regioniniai (Europos Sąjungos) šaltiniai.

Universalus lygmuo (JT)

- Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948 m.);
- Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966 m.);
- Jungtinių Tautų deklaracija „Dėl tautinėms, arba etninėms, religinėms ir kalbinėms mažumoms priklausančių asmenų teisių“ (1992 m.).

60

Regioninis lygmuo (ES)

- Europos Tarybos 1994 m. lapkričio 10 d. Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija (tautinių mažumų teisių apsaugos srities Europoje pagrindinis tarptautinis dokumentas, sukuriantis tam tikrus teisinius įsipareigojimus šios Konvencijos valstybėms narėms);
- 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (14 str.);
- 1992 m. Europos regioninių arba mažumų kalbų chartija.

Lietuvos Respublika

- Lietuvos Respublikos Konstitucija (37 ir 45 str.);
- Dvišaliai susitarimai (pavyzdžiui: su Lenkija, Baltarusija);
- Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymas;
- Lietuvos Respublikos labdaros ir paramos įstatymas;
- Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas;
- Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas ir kt.

Valstybių nacionalinė teisė

Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos kontekste galima išskirti tris valstybių grupes:

61

Su tautinėmis mažumomis susiję daugelis prieštaravimų, ypač dėl jų teisių. Esama nuomonės, kad mažumoms nesuteikiama pakankamai teisių, kai kas, atvirkščiai, tvirtina, jog mažumoms suteikiama per daug išskirtinių teisių, o tai skatina separatizmą. Sociologijoje separatizmu kartais vadinama tautinių mažumų būseną, kai jos ar jų nariai renkasi nebendrauti su dauguma ir neperimti dominuojančios kultūros. Taip pat nemažai ginčų kyla ir dėl pozityvios diskriminacijos – idėjos, kad mažumoms gali būti suteikiamos didesnės privilegijos nei daugumos atstovams (pavyzdžiui, palankesnės sąlygos priimant į aukštąsias mokyklas).

Religija

Pagrindiniai patarimai

1. Vengti neapykantos kurstymo, moralinės panikos žiniasklaidoje, ne tik tekstuose, bet ir iliustracijose, vaizdo medžiagose. Pastarosios gali būti itin paveikios, tad svarbu gerai apgalvoti, kokią reakciją jos sukels. Pavyzdys – su Prancūzijos satyriniu savaitraščiu „Charlie Hebdo“ susijusių tragiškų įvykių atspindėjimas žiniasklaidoje, kai per įvairius kanalus buvo pakartotinai transliuojamas policijos pareigūno Ahmedo Merabeto nužudymas. Etiškos žurnalistikos tinklo direktoriaus Eideno Vaito (Aidan White) teigimu, tai viena iš didžiausių žiniasklaidos klaidų nušviečiant tragediją „Charlie Hebdo“ redakcijoje. „Susilostė sudėtinga situacija ir buvo itin svarbu nuodugnai apgalvoti galimas informacijos paviėšinimo pasekmes. Tačiau praėjus vos kelioms minutėms po minėto policininko žūties, žiniasklaidos priemonės jau spėjo ją pateikti visuomenei. Tokio vaizdo jokia būdu nebuvo galima platinti“, – teigė E. Vaitas¹⁵.

2. Visuomenei reikia daugiau informacijos apie kitas religines bendruomenes (net tik apie vyraujančią šalyje, pavyzdžiui; Lietuvoje Romos katalikų). Tai reiškia, jog reikia daugiau analitiškumo ir objektyvumo.

3. Kadangi informacijos apie naujesnes religines bendruomenes yra ištis nedaug, rekomenduotina konsultuotis su religijotyriminkais, mokslininkais ir ekspertais, dirbančiais kitose srityse.

4. Tiksliai vartoti religines sąvokas (pavyzdžiui: „kultas“, „sekta“).

5. Kalbant apie religines bendruomenes konfesijas svarbu naudoti objektyvius, neutralius šaltinius. Patartina pateikti ir opozicinių nuomonių, informacijos.

6. Pačiam korespondentui svarbu likti nešališkam, atsiriboti nuo savo kultūrinių ir socialinių potyrių ar įsitikimų, taip pat išankstinio nusistatymo. Atsisakyti stereotipų naudojimo ir kūrimo. Kaip rodo žiniasklaidos stebėsenos tyrimai, tai – itin didelis iššūkis. Pavyzdžiui, „Media 4 Change“ judėjimo gauti žiniasklaidos stebėsenos rezultatai rodo, kad Lietuvoje vaizduojami musulmonai turi vieną veidą – teroristo¹⁶. Taip pat vertėtų pabrėžti, kad painiojamos ir lygiagrečiai naudojamos sąvokos „musulmonas“ ir „arabas“; islamo ekstremistai yra tapatinami su musulmonais.

7. Korespondentui reikėtų vengti brėžti takoskyrą tarp „mes“ ir „jūs (jie)“, save priskiriant prie „mes“, pavyzdžiui, Romos katalikų.

8. Svarbu atsiriboti nuo per daug išpūsto religinių konfliktų ir grėsmių, fanatizmo vaizdavimo. Toks vaizdavimas gali sukelti moralinę paniką ir turėti sunkiai nuspėjamų neigiamų padarinių.

9. Analizuojant tarptautinius (ir kitus) santykius reikėtų pateikti kontekstą. Puius „Charlie Hebdo“ įvykių analizės pavyzdys – Londono savaitraščio „The Independent“ legendinio korespondento Viduriniuosiuose Rytuose Roberto Fisko straipsnis „Charlie Hebdo“: brolių

¹⁵ White, A. (2015). Charlie Hebdo: how journalism needs to respond to this unconscionable attack. <https://www.opendemocracy.net/open-security/aidan-white/charlie-hebdo-how-journalism-needs-to-respond-to-this-unconscionable-attack>

¹⁶ Media 4 Change (2015). Romų, žydų ir musulmonų vaizdavimo tendencijos Lietuvos žiniasklaidoje. <http://www.media4change.co/lt/naujienos/romu-zydu-ir-musulmonu-vaizdavimo-tendencijos-lietuvos-ziniasklaidoje/>

Ne ES piliečių imigracija

2010	>	1 455 953
2011	>	1 391 147
2012	>	1 352 027
2013	>	1 372 789

63

Ne ES piliečių emigracija

2010	>	707 927
2011	>	697 487
2012	>	753 675
2013	>	833 730

teroro kampanijos ištakos gali siekti 1954-ųjų Alžyrą“. Šioje publikacijoje R. Fiskas pateikė nuorodą į andainykštį Prancūzijos ir Alžyro konfliktą dar prieš tai, kai buvo oficialiai patvirtinta, jog dabartinius išpuolius Prancūzijoje įvykdė iš Alžyro kilę žmonės.

Migracija

Kalbant apie tarptautinę migraciją reikia pažymėti, jog tai migracija tarp valstybių. Svarbu skirti trumpalaikę (išvykimas užsienyje apsistojant trumpam laikui, kuris įvairiose šalyse skirtingas – atostogauti, dirbti vasarą, studijuoti pagal mainų programą, gydysis) ir ilgalaikę (išvykimas siekiant apsigyventi kitoje šalyje) migraciją. JTO ir ES emigrantais laiko asmenis, kurie į kitą šalį išvyksta ilgesniam nei vienerių metų laikotarpiui. Taip pat skiriama legali ir nelegali migracija. Yra trys nelegalumo šaltiniai: nelegalus gali būti pats atvykimas, gyvenimas ir darbas svetimoje šalyje. Nagrinėjant migracijos temą dažnai pasitelkiama „nelegalaus migranto“ sąvoka. Svarbu atkreipti dėmesį, kad nė vienas žmogus negali būti „nelegalus“ – visi asmenys yra legalūs, turi žmogiškąjį orumą ir teises. Deja, Europos Sąjungoje ir Lietuvos teisinėje sistemoje kai kurių žmonių statusas apibrėžiamas būtent taip. Tačiau visada galima rinktis mažiau stigmatizuojantį variantą ir gerbiant žmonių orumą juos vadinti tiesiog „migrantais be dokumentų“ (pagal anglišką atitikmenį – *undocumented migrants*). Pavyzdžiui, tai gali būti asmuo, įvažiuojantis į šalį be galiojančio paso ar kelionės dokumento arba dėl tam tikrų priežasčių negalintis įvykdyti adminis-

tracinių reikalavimų, keliamų vykstant į šalį ir išvykstant iš jos.

Dvi pagrindinės migracijos rūšys pagal priežastis yra savanoriška (geresnių darbo sąlygų, garantijų, socialinės aplinkos paieškos, siekis susijungti visai šeimai, nes vienas iš jos narių yra emigravęs) arba priverstinė (tremtis, bėgimas nuo genocido, karo, gamtos katastrofų, politinio persekiojimo). Esminis skirtumas tas, kad priverstinė migracija pasirenkama dėl pavojaus žmogaus psichiniam ir fiziniam integralumui gyvenamojoje šalyje.

Pastarojo amžiaus migracijos bangas Europoje lėmė daugiausiai:

- 1) ekonomikos augimas ir darbo paklausa (pirmiausia pasireiškė kaip pietų europiečių migracija į šiaurę);
- 2) Berlyno sienos griūtis (rytų europiečiai patraukė į vakarus);
- 3) prieglobsčio ieškančių pabėgėlių iš nesaugių šalių gausa (kitų žemynų žmonės migruoja į Europą).

Europos miestai tapo skirtingų etnosų maišymosi katilais. Dauguma atvykėlių buvo neišsilavinę ir tinkami tik nekvalifikuotiems industriniams darbams. Imigravę vaikai susidūrė su kultūriniu šoku: senosios jų bendravimo normos neatitiko vietos kultūros. Jie būrėsi į paribio grupes ir virto gaujomis. Tai lėmė, jog daugelis imigrantų bendruomenės matė kaip gaujų kūrimosi terpę.

Teoriškai migracija turėtų spręsti darbo rinkos problemas – mažinti bedarbių ar tenkinti darbo pasiūlą. Tačiau dažniausiai Vakarų visuomenės priešiškažiūri į migrantus, manydamos, jog atvykėliai atima iš jų darbus, paker-

ta kultūrą, didina nusikalstamumą. O apklausos atskleidžia, kad imigrantai beveik visada mano, kad šalyje, į kurią atvyko, dirba žemesnės kvalifikacijos darbus, nei jaučiasi verti. Ir objektyviai imigrantai dažniausiai gauna būtent tokius darbus rinkoje. Jie patys ir ypač jų pirmos kartos palikuonys priimančiose visuomenėse išsiskiria darbo neturėjimu, o tai išvis skatina abejoti darbų atėmimu iš vietinių gyventojų. Apskritai žemesnės nei savo turimos kvalifikacijos darbą tenka dirbti absoliučiai daugumai imigrantų. Atsidūrus naujoje šalyje visada iškyla būtinybė iš naujo pradėti karjerą nuo žemiausio laiptelio.

Kita priešiško problema – imigrantų nusikalstamumas. Čia svarbus žiniasklaidos dėmesys – daug plačiau pasklinda žinia, kai tą patį nusikaltimą padaro ne vietinis gyventojas, o imigrantas. Visuomenė visada galvoja, kad bendrai nusikaltimų padaroma daugiau, nei jų buvo prieš dešimt metų. Vakarų visuomenėms būdinga ir nuostata, kad daugiausiai nusikaltimų padaro imigrantai.

Saviraiškos laisvė

Šiame skirsnyje aptariami įvairūs saviraiškos laisvės pažeidimai (arba jų nebuvimas), taip pat diskutuotinos saviraiškos laisvės ir kiti su ja susiję atvejai.

Saviraiškos laisvės pažeidimo pavyzdžiai:

- *Lehideux ir Isorini prieš Prancūziją* bylos pareiškėjai parašė straipsnį, kuris buvo publikuotas dienraštyje „Le Monde“. Straipsnyje buvo teigiamai vaizduojamas maršalas Filipas Petenas

(Philippe Pétain) ir jo bendradarbiavimas su nacių režimu. Be to, straipsnio pabaigoje buvo kviečiama atnaujinti teisinį tyrimą dėl F. Peteno ir išteisinti jį. Abu straipsnio autoriai buvo apkaltinti viešu karo nusikaltimų gynimu. Šioje byloje Europos Žmogaus Teisių Teismas pripažino, jog buvo įvykdytas saviraiškos laisvės pažeidimas, sprendimą motyvuodamas tuo, jog nors tekstas ir kviečia polemizuoti, tačiau jame kalbama apie gana senus įvykius, be to, autoriai remiasi ne savąja patirtimi, o vieša asociacijų pozicija.

- *Dink prieš Turkiją* byloje, kurioje nutartis buvo priimta 2010 m. rugsėjo 14 d., buvo nagrinėjamas saviraiškos laisvės pažeidimo atvejis. Armėnų kilmės Turkijos žurnalistas Firatas Hrankas Dinkas (Firat Hrank Dink) parašė straipsnių ciklą apie armėnų tautybės žmonių padėtį Turkijoje. Šiame cikle buvo analizuojamas 1915 metų genocidas, turkų abejingumas armėnams, gyvenantiems Turkijoje, ir kitos Armėnijos diasporos Turkijoje problemos. Straipsnis sukėlė neigiamą turkų nacionalistų reakciją, autorius buvo apkaltintas Turkijos tapatybės menkinimu ir šmeižimu. Po pusantų metų F. H. Dinkas buvo nužudytas. Todėl jo šeimos nariai kreipėsi į Europos Žmogaus Teisių Teismą motyvuodami tuo, kad šioje situacijoje buvo pažeista F. H. Dinko saviraiškos laisvė. Europos Žmogaus Teisių Teismas pripažino saviraiškos laisvės pažeidimą, kaip pagrindinį argumentą pateikdamas tai, jog Turkija nesugebėjo užtikrinti žurnalisto saugumo. Taip pat pažymėjo, kad F. H. Dink, kaip žurnalistas, aprašė ir analizavo istorines problemas, ir konstatavo, jog Turkijos Vyriausybei skirta kritika dėl armėnų

genocido neigimo negali būti traktuojama kaip nusikalstama veika.

Pavyzdys, kai saviraiškos laisvė nebuvo pažeista:

• 1994 m. rugsėjo 23 d. nutartyje *Jersild prieš Daniją* byloje Europos Žmogaus Teisių Teismas konstatavo saviraiškos laisvės principo pažeidimą. Pareiškėjas – žurnalistas, televizijos laidoje ėmęs interviu iš rasistinės jaunimo organizacijos „Greenjackets“, pasisakančios prieš emigrantų bendruomenes ir etnines grupes Danijoje, narių. Jis buvo nuteistas dėl prisidėjimo prie etninės nesantikos kurstymo. Šioje byloje Europos Žmogaus Teisių Teismas aiškiai nubrėžė ribą tarp „Greenjackets“ organizacijos veiklos, pasisakymų ir žurnalisto darbo. Konstatuota, kad nors laidoje buvo pateikti „Greenjackets“ organizacijos atstovų pasisakymai, tačiau tai negali būti tapatinama su rasizmo propagavimu, o laikoma visuomenės informavimu apie opią socialinę problemą.

• 2008 m. spalio 2 d. nutartyje *Leroy prieš Prancūziją* byloje Europos Žmogaus Teisių Teismas konstatavo, jog saviraiškos laisvė nebuvo pažeista. Pareiškėjas šioje byloje – karikatūrininkas Denis Lerojus (Denis Leroy), kurio karikatūra, vaizduojanti išpuolį Pasaulio prekybos centre, su prierišu „We have all dreamt of it... Hamas did it“ pasirodė viename iš baskų savaitraščių 2001 rugsėjo 13 d. Pareiškėjas buvo nuteistas pinigine bauda dėl terorizmo toleravimo (angl. *condoning terrorism*). Karikatūrininkas teigė, jog tokiu būdu buvo pažeista jo saviraiškos laisvė. Europos Žmogaus Teisių Teismas pripažino, kad šiuo atveju nebuvo saviraiškos laisvės pažeidimo, argumentuodamas tuo, jog tokio piešinio publikavimas sukėlė audringą visuomenės reakciją, kuri pakurstė neapykantą baskų visuomenėje.

66

6 PAV.

Diskutuotinos saviraiškos laisvės pavyzdžiai:

- 2005 m. rugsėjį Danijos laikraštis „Jyllands-Posten“ publikavo 12 karikatūrų, vaizduojančių pranašą Mahometą. Prie jų buvo pridėtas redakcijos komentaras, kad laikraščio tikslas – skatinti žodžio laisvę ir siekti, jog Danijos menininkai nebijotų vaizduoti pranašo, nepaisant to, kad tai draudžia islamo dogmos. Karikatūras perspausdino daugelio neislamiškų valstybių periodiniai leidiniai, įskaitant lietuvišką laikraštį „Respublika“. O musulmoniškos šalys šias karikatūras įvertino kaip išpuolį prieš islamo religiją. Danijos, Prancūzijos, Lietuvos ir kitų valstybių teismai pripažino, jog šioje situacijoje nebuvo neapykantos kurstymo, nukreipto į religiją. Kita vertus, Jungtinių Tautų Žmogaus teisių taryba, reaguodama į minėtas karikatūras, išleido rezoliuciją, kurioje kritikavo religinės neapykantos kurstymą žiniasklaidoje. Be to, leidėjai, kurie perspausdino karikatūras Jemene ir Baltarusijoje, susilaukė griežtų baudžiamomo pobūdžio sankcijų.

- 2013 m. *Delfi AS prieš Estiją* byloje Europos Žmogaus Teisių Teismas patvirtino Estijos Aukščiausiojo Teismo sprendimą dėl portalų atsakomybės už skaitytojų įžeidžiančius ir neapykantą kurstančius komentarus. Estijos Aukščiausiasis Teismas savo nutartimi įtvirtino precedentą, pagal kurį civilinė atsakomybė už anoniminių komentatorių platinamą informaciją, pažeidžiančią asmens garbę ir orumą ar teisę į privatų gyvenimą, tenka interneto naujienų portalams, kurie suteikia techninę galimybę skelbti anoniminius komentarus ir

gauna komercinę naudą iš šių komentarų skelbimo. Europos Žmogaus Teisių Teismas atmetė portalų argumentus, jog pastarojo vaidmuo čia tik techninis, pasyvus ir neutralus. Teismas pripažino, jog portalas turi kontroliuoti skelbiamus skaitytojų komentarus ir prisiimti atsakomybę už juos. Šis atvejis iš tiesų yra unikalus, kadangi Teismas sprendė ne tik atsakomybės dėl straipsnių, bet ir dėl anoniminių skaitytojų komentarų klausimą.

- Lietuvos ambasadorė Jungtinėje Karalystėje Asta Skaisgirytė - Liauškienė parašė laišką į „The Independent“ laikraščio redakciją, kuriame kaltino laikraštį ksenofobija dėl išspausdintos karikatūros (žr. pav. 6)¹⁷. „The Independent“ leidėjai teigė, jog karikatūra buvo išspausdinta reaguojant į britų parlamente kilusias diskusijas dėl darbo teisės klausimų. Teisminis procesas šiuo atveju nebuvo pradėtas.

Kitas atvejis, susijęs su saviraiškos laisve:

Radikalūs islamistai pagrasino animacinio serialo suaugusiesiems „Pietų parkas“ kūrėjams kerštu už tai, kad jubiliejinėje serijoje parodė meškučiu aprengtą pranašą Mahometą (kadangi islamo religija neleidžia vaizduoti savo šventųjų). Jiems buvo pažadėta, kad susilauks liūdno režisieriaus Teo Van Gogo (Theo Van Gogh) likimo. Musulmonų pasipiktinimas grindžiamas Korano taisykle ginti gėrį ir kovoti prieš blogį, o šio filmuko vaizdai suprantami kaip blogis. Vadovaujamas taisykle „we have to terror those who make fun of islam“. Serialo kūrėjai pasiteisino, jog jie, kaip amerikiečiai, turi teisę protestuoti prieš jiems nepatinkančius dalykus. Atsakydami į tai musulmonai internete paskelbė serialo kūrėjų adresus.

¹⁷ The Independent (2015). The Daily Cartoon. <http://www.independent.co.uk/voices/the-daily-cartoon-9420017.html>

Jau minėjome, kad asmens ar asmenų grupės charakteristikos, apibrėžiančios neapykantos kurstymo auką (-as), valstybėse narėse skiriasi. Identifikuojant neapykantos kurstymo atvejus pravartu atkreipti dėmesį, kad asmuo gali būti diskriminuojamas pagal kelis pagrindus. Apie tai jau užsiminėme trečiame šios metodikos skyriuje aptardami pažeidžiamas grupes ir apibrėždami daugialypės diskriminacijos sąvoką. Šiame skirsnyje trumpai aptarsime daugialypės diskriminacijos raiškos formas.

Nors pastaraisiais dešimtmečiais padidėjo visuomenės dėmesys daugialypei ir sudėtinai diskriminacijai, tačiau, PTA teigimu, pokyčių turėtų įvykti daugiau. Pažymima, jog sunkiai pastebimas teisės aktų praktinis taikymas asmenims, kurių teisės buvo pažeistos. Teisininkams kelia nerimą klausimas, kokių veiksmų reiktų imtis, kai asmens patiriamas nepalankus ar mažiau palankus elgesys jo atžvilgiu turi daugiau nei vieną paaiškinimą. Dėl tokių ir panašių situacijų tampa neaišku, kokius teisinius ir struktūrinius pokyčius reiktų vykdyti sprendžiant daugialypės ir sudėtinės diskriminacijos atvejus¹⁸.

Kaip teigiama ES teisės ataskaitoje, daugialypės diskriminacijos situacija įvairiose ES šalyse narėse skiriasi, priklausomai nuo paprasčiausio padėties supratimo, turimos informacijos ir problemos pripažinimo. Dažniausiai egzistuoja įstatymo nustatyti atvejai, susiję su įdarbinimo klausimais, pavyzdžiui: kalbama apie rasinį ir seksualinį priekabiavimą, atsisakymą įdarbinti asmenį dėl tautybės ar priklausymo tautinei mažumai. Taip pat kartais išskiriami atvejai, susiję su migrančių moterų, dirbančių ruošos ar valymo darbus, atlei-

dimu iš darbo ar sveikatai pavojingomis darbo sąlygomis.

Kalbant ne apie įdarbinimą ekspertai taip pat išskiria atvejus, kai moterims, suvokiamoms kaip mažumų atstovės, nebuvo suteikta apsauga nuo buitinio ar institucinio smurto, taip pat minimi priverstinio romų bendruomenės moterų sterilizavimo atvejai. Amžius ir lytis ypač nepalankiai sąveikauja skirtingo vyrams ir moterims nustatyto pensinio amžiaus kontekste, kuris gali lemti privalomą ankstyvą moterų išėjimą į pensiją¹⁹.

Kaip teigiama PTA ataskaitoje, sunku teisiškai įrodyti moterų patiriamos daugialypės diskriminacijos atvejus ir kreiptis į atitinkamas institucijas dėl šios problemos. Kartais diskriminacijos atvejai yra nepripažįstami arba, jei ir pripažįstami, nesvarstomi kaip daugialypės diskriminacijos atvejai. Nepaisant to, pabrėžiama, kad svarbu atsizvelgti į daugialypės diskriminacijos atvejus ir viešai kalbėti apie juos, nes tik tokiu būdu galima tikėtis ateityje pasiekti teisingumą visoms nuo diskriminacijos kenčiančioms moterims²⁰.

Šiuolaikinės ES teisės ir demokratijos pagrindas yra lygybės, lygiateisiškumo principas, nepriklausantis nuo jokių asmeninių charakteristikų. ES teisės aktų sistema draudžia bet kokią diskriminaciją dėl seksualinės orientacijos, lyties, religijos ar tikėjimo, rasinės ar etninės kilmės, neįgalumo ar amžiaus. Europos Sąjungos sutartis (angl. *Treaty on European Union*) ir Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (angl. *Treaty on the Functioning of the European Union*) apima susijusias nuostatas, įgalinančias kovoti su diskriminacija ES lygmeniu. Šiose sutartyse teigiama, kad reikia kovoti prieš diskriminaciją ir socialinę atskirtį, taip

18, 19, 20 European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) 2013. *Inequalities and multiple discrimination in access to and quality of healthcare*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.

pat skleisti žinią apie socialinį teisingumą ir socialinę apsaugą, lyčių lygybę, kartų dialogą, vaikų teisių apsaugą. Minėtų sutarčių straipsniuose taip pat nurodoma, kad ES įsipareigojusi veikti prieš seksizmą, rasizmą, bet kokią diskriminaciją dėl tautybės, religijos, negalios, amžiaus ar seksualinės orientacijos. Be to, taikyti įvairius metodus ir priemones kovojant su visomis diskriminacijos formomis²⁰.

Dauguma pamatinių teisių, tarp jų lygybės ir nediskriminacijos, yra įtrauktos į ES Pagrindinių teisių chartiją. Šios chartijos 20-ame straipsnyje konstatuojama, kad visi asmenys yra lygūs prieš įstatymą, o 21-as straipsnis draudžia diskriminaciją dėl „bet kokių priežasčių, tokių kaip rasė, odos spalva, lytis, genetiniai bruožai, religija, politiniai įsitikinimai ir kt.“ Tačiau taip pat svarbu pažymėti, kad Chartijoje neišskiriama daugialypė diskriminacija²¹.

ES teisės sistema linkusi pripažinti daugialypės diskriminacijos fenomeną ir šios diskriminacijos aukas. Nepaisant to, sunku rasti daugiau informacijos apie jas ir problemas, su kuriomis jos susiduria. Nepaisant teisiųjų priemonių, kuriomis kovojama su daugialypės diskriminacija, ES pripažino daugialypės diskriminacijos buvimą ir daugybėje kitų antrinių teisiųjų instrumentų. Pavyzdžiui, 2007 m. Europos Parlamentas inicijavo Europos lygių galimybių metų minėjimą, kad visų pirma didintų visuomenės informuotumą apie teisę į lygybę, nediskriminaciją ir tuo pačiu atkreiptų dėmesį į daugialypės diskriminacijos problemą²².

PTA ataskaitoje, kuri remiasi Visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo

komiteto (angl. *Committee on the Elimination of all Forms of Racial Discrimination*) nutarimais, teigiama, jog rasinė diskriminacija pirmiausia paliečia moteris arba gali jas paveikti kitaip ar kitu mastu nei vyrus. Įvairiais nutarimais siekiama integruoti lyčių perspektyvą ir analizę, kartu raginant valstybes narės dalyvauti visose planuojamose ir vykdomose programose, projektuose ir priimtame sprendimais, taip pat atsižvelgti į afrikiečių kilmės moterų, kurios dažnai tampa daugialypės diskriminacijos aukomis, padėtį²³.

Neįgaliųjų teisių konvencija (ang. *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*), priimta 2006 m., ir Vaiko teisių konvencija (ang. *Convention on the Rights of the Child*), priimta 1989 m., draudžia bet kokias diskriminacijos formas. Stebėtina, kad Neįgaliųjų teisių konvencija yra pirmasis tarptautinis dokumentas, kuris iš tikrųjų pripažįsta daugialypės diskriminacijos fenomeną.

Neįgaliųjų teisių konvencija svarbi diskusijoje apie daugialypę diskriminaciją dėl keletu priežasčių. Joje teigiama, kad neįgaliesiems asmenims ir asmenims, neturintiems negalios, turėtų būti teikiamos lygiavertės sveikatos priežiūros paslaugos. Negalios apibrėžime galima pastebėti evoliuciją nuo neįgalumo modelio, sutelkto į individualius ribotumus ir medicininę paramą, iki apibrėžimo, akcentuojančio neįgaliųjų teises ir įvairių socialinių barjerų, kurie vis dar tebedaro įtaką lygioms galybėms, panaikinimą. Europos Tarybos diskursas apie negalią taip pat perėjo panašų vadinamąjį „para-digminį pokytį“ į požiūrį, kuris skatina neįgaliųjų teisių apsaugą ir visavertį dalyvavimą visuomenės gyvenime²⁵.

REKOMENDACIJOS
ŽURNALISTAMS
IR REDAKCIJOMS

- Pažeidžiamos visuomenės grupės dažnai žiniasklaidos „vaizduojamos“ visuomeniniuose konfliktuose, kurių kita pusė – visuomenės dauguma ir jos kultūrinės normos. Pranešant apie tokius konfliktus derėtų informuoti auditoriją apie pažeidžiamos visuomenės grupės situaciją ir jos nelygiavertį statusą konflikte.

- „Sako“ nėra naujiena: šaltinių teiginiai nesudaro žinios esmės. Naujiena profesionaliojoje žurnalistikoje turėtų būti paremta tikrais faktais ir įvykiais.

- Faktai turėtų būti atskirti nuo nuomonių, o nuomonės, kurios nepagrįstos faktine informacija ir kurias galėtume kategorizuoti kaip rasistines, homofobiškas, seksistines, kurstančias nepakantumą, turėtų likti už žiniasklaidos, kaip viešųjų diskusijų platformos, ribų.

- Kita vertus, žiniasklaida, kaip demokratijos sarginis šuo, neturėtų nutylėti rasistinių, homofobiškų, ksenofobiškų ir seksistinių nuomonių, nes jos – kaip tie pagalviai, kaišiojami į demokratijos vežimo ratus. Vis dėlto reikėtų atskleisti auditorijai, kuo remiasi tariamas tokių nuomonių pagrįstumas, mesti iššūkį jas skleidžiančių individų ir organizacijų pozicijai, neprisidėti prie jų normalizavimo viešojoje erdvėje ir priimtino visuomenėje.

- Nušviečiant temą, susijusią su pažeidžiamomis visuomenės grupėmis, būtina įvertinti, kokį poveikį joms galėtų turėti paskleista informacija, ir pagal tai atrinkti tą, kurią verta viešinti.

- Rengiant medžiagą apie pažeidžiamas visuomenės grupes ar su jomis susijusiomis temomis būtina šaltinių įvairovė, įskaitant pačius pažeidžiamoms socialinėms grupėms priskiriamus asmenis – geriau, kad jų būtų daugiau nei vienas.

- Ieškodami šaltinių pažeidžiamose visuomenės grupėse, žurnalistai turėtų įvertinti (priklausomai nuo rengiamos temos jautrumo), ar jiems praverstų tarpininkai – asmenys, kurie patys priklauso pažeidžiamoms visuomenės grupėms arba dirba paslaugų joms srityje. Kuomet šaltinis pasitiki žurnalisto profesionalumu dėl to, kad rekomenduotas patikimo asmens, žurnalistas gali gauti išsamesnės, o sykiu ir vertingesnės informacijos. Be to, kaip jau minėta, dažnas žiniasklaidos nušviečiamų konfliktų šaltinis – pažeidžiamos socialinės grupės gyvenimo sąlygos ir jas ignoruojančios visuomenės daugumos reakcija į minėtas grupes. Kai žurnalistui netarpininkaujama, jis dažniau gali būti pasirinktų šaltinių suvokiamas kaip priešiškas, atstovaujantis visuomenės daugumos pozicijai. Dėl to surinkta informacija būna mažiau vertinga.

- Savo šaltiniams, taip pat ir iš pažeidžiamų visuomenės grupių, būtina paaiškinti, kam ir kokiame kontekste bus naudojama surinkta informacija.

- Pasiruošti pokalbiui – žurnalistinio darbo ABC. Kai ketinama kalbėtis su pažeidžiama grupe, labai svarbu pasiruošti surenkant kuo daugiau informacijos apie grupės pažeidžiamumo situaciją.

- Žurnalistas neturėtų šaltinio iš pažeidžiamos visuomenės grupės teisti, teisingi, gailėtis, užjausti, aukštinti ar idealizuoti. Svarbiausia – nešališkai perteikti šaltinio patirtį ir auditorijai aktualius žinotinus asmens interesus konkrečioje aprašomoje situacijoje.

- Pakalbinus asmenis, kuriuos suvokiame kaip priskirtinus pažeidžiamai visuomenės grupei, derėtų įvertinti ir surinktos informacijos vertę: ar viską tikslinga skelbti, ar paviešinta pačių šaltinių pateikta informacija apie savą arba kito žmogaus asmeninį gyvenimą nepakenktų jiems patiems, gal kurią nors informaciją asmuo atskleidė iš nepatyrimo bendraujant su žiniasklaida, neįvertinęs, kad paviešinta ji gali pakenkti.

- Pakalbintas asmuo iš pažeidžiamos socialinės grupės nėra grupės „atstovas“, o jo patirtys nereprezentuoja visos grupės patirčių, todėl ir publikacijoje jis neturėtų būti vaizduojamas kaip apibendrinantis grupės patirtį. Asmuo iš pažeidžiamos grupės turi individualią patirtį, tačiau su pažeidžiama grupe panašias gyvenimo sąlygas – taip reikėtų šaltinius atskleisti ir auditorijai.

- Pranešdami apie pažeidžiamas visuomenės grupes ar apie gyvenimo situacijas, kuriose dalyvauja šių grupių nariai, žurnalistai ir redakcijos turėtų būti atidūs ir nereprodukuoti esamų stereotipų.

- Renkant informaciją ir rengiant ją publikavimui svarbu įvertinti, kokios įtakos darbo rezultatams gali turėti žurnalistų (-ės) asmeninės išankstinės nuostatos ir įsitikinimai. Turėti savo nuomonę žurnalistams reikia, tačiau viena iš žurnalistų atsakomybių – kvestionuoti ir iš naujo tikrinti savo paties išankstines nuostatas, stereotipus, įsitikinimus.

- Nederėtų pažeidžiamų visuomenės grupių vaizduoti kaip problemas. Problema yra ne žmonės, problemomis gali būti jų priimami sprendimai, išsakomos nuomonės, reiškiamą poziciją ir t. t. Taip pat reikia turėti mintyje, kad dažnai problema yra negatyvi visuomenės daugumos nuomonė apie pažeidžiamas visuomenės grupes, tam tikrų institucijų palaikoma jas diskriminuojanti praktika ir nusistovėjusios kultūrinės normos, o ne pažeidžiamos visuomenės grupės ar atskiri individai. Tai nėra akivaizdu, pabandžius įvertinti situaciją iš pirmo žvilgsnio, todėl žurnalistai ir redakcijos turėtų mąstyti giliau.

- Į pažeidžiamas visuomenės grupes tiktų kreiptis kaip į galinčias prisidėti prie jas liečiančių problemų sprendimo, o ne kaip į visų problemų šaltinį.

- Rengiant publikacijas pravartu atsiminti, kad, kaip rodo apklausa, didelė visuomenės dalis, ypač naujosiose ES šalyse narėse, turi pernelyg mažai žinių apie pažeidžiamas visuomenės grupes ir jų diskriminaciją, kad be išsamesnio konteksto susidarytų pagrįstą nuomonę. Taigi skelbiant publikacijas detalės ir išsamus kontekstas reikalingi norint padėti visuomenei suvokti pažeidžiamų grupių problematiką.

- Rengiant publikacijas pravartu turėti omenyje, kad dalis auditorijos negeba atpažinti neapykantos kalbos (ypač jei ji yra kultūrinė norma), todėl tam tikrais atvejais tiktų paaiškinti tokios kalbos pasekmes – švietėjiška (apsišvietusios!) žiniasklaidos pozicija yra aktuali.

- Jei kyla abejonių dėl to, ar skleidžiama informacija yra nepakantumą ir (ar) neapykantą skatinanti kalba, reikėtų įvertinti, kas sudaro informacijos pagrindą: patikrinti faktai ir tikri įvykiai ar stereotipas, išankstinė nuostata, siekis diskriminuoti, rasizmas, ksenofobija, seksizmas.

- Jei kyla abejonių, ar informaciją verta skleisti, derėtų ją įvertinti socialinės grupės stigmatizavimo ir kriminalizavimo aspektais.

- Jei kyla abejonių, ar informaciją verta skleisti, nes ji panaši į kurstančią neapykantos kalbą, tiktų atidžiai patyrinėti šaltinio intencijas. Vis dėlto bet kuri skleidžiama informacija, susijusi su pažeidžiamomis socialinėmis grupėmis, turėtų tenkinti visuomenės interesą žinoti.

- Rekomenduojama neįgarsinti ir neišduoti neapykantos kalbos – t. y. ne cituoti šaltinio skleidžiamos neapykantos kalbos ir jos žiniasklaidos kanalais neįrašyti. Pakankamai paveikus gali būti ir trumpas atpasakojimas, kas nutiko, kas buvo pasakyta. Kita vertus, matant, kad tiriajamasis negresia (kitos žiniasklaidos priemonės tyli), atsakingi valstybės tarnautojai nereaguoja, tinkamas neapykantos kalbos įgarsinimas gali būti pagrįstas ir geras sprendimas.

- Redakcijoms reikėtų vertinti ne tik atskirus savo kanalu publikuojamus straipsnius, bet ir atlikti savo skleidžiamos informacijos apie pažeidžiamas visuomenės grupes analizę – taip galima būtų stebėti, ar laikomasi etiškos žurnalistikos principų.

- Neapykantos kalbai būdinga manipuliavimas skaičiais. Svarbu tikrinti, ar jie nenaudojami sąmoningai selektyviai.
- Neapykantą ir nepakantumą skatinančiose kalbose dažnai nutylimi svarbūs faktai ir reikšmingos aplinkybės. Dėl to svarbu tiksliai atskleisti kontekstą, kuriame formuojasi nepakantumai ir neapykanta.
- Vartojant leksiką, įvairias naratyvo priemones (pavyzdžiui, užkadrinę muziką), derėtų įsitikinti, kad jos nėra žeidžiančios.
- Neatsakingas leksikos vartojimas gali padidinti socialinę įtampą. Tikėtų išsiaiškinti, kaip pažeidžiamos visuomenės grupės norėtų, kad į jas būtų kreipiamasi. Kartais socialinės grupės viduje vartojama kalba ir tai, kaip socialinės grupės nariai vieni kitus vadina, nelaikoma įžeidimu, tačiau situacija pasikeičia, kai taip pat juos ima vadinti visuomenės dauguma ar žiniasklaida.
- Reikėtų siekti vartoti kuo neutralesnę leksiką, tačiau nelikti moraliai abejingiems. Rasistas ir jo auka prie vieno stalo TV studijoje nepasitarnaus nuomonių įvairovei!
- Kuomet informacija apie įvairias grupes ir kultūras pateikiama neigiamame kontekste, tai turi būti daroma taip, kad auditorija suprastų, jog nekalbama apie priklausomybę etninei grupei, kultūrai ar religijai, kaip apie to neigiamo konteksto, dėl kurio žiniasklaida pasigavo temą, priežastį.
- Vienų grupių įsitikinimai apie kitas grupes ar net įsitikinimai pačių pažeidžiamų grupių viduje gali būti paremti ne faktais, o mitais. Visada reikėtų tikrinti informaciją. Ir pažeidžiamos grupės turi interesų, nors kartais jų nesugeba apginti ar suformuluoti.

9.

LITERATŪRA,
NAUDINGA
KOMUNIKACIJOS
SPECIALISTAMS

Europos rasizmo ir ksenofobijos stebėsenos centro teikiama informacija, šalių narių ataskaitos ir kita naudinga medžiaga kontekstui suvokti:
http://europa.eu/legislation_summaries/other/c10411_en.htm

Paneuropinis antirasistinių organizacijų tinklas: <http://enar-eu.org/>
<http://unitedagainstracism.org>

Informacija apie mažumų grupes visame pasaulyje, kontaktinė informacija su jų interesams atstovaujančiomis visuomeninėmis organizacijomis:
<http://www.minorityrights.org/directory/>

Jungtinių Tautų periodinės apžvalgos apie žmogaus teisių padėtį šalyse narėse. Žurnalistams skirtos specialiųjų pranešimų iš šalių narių santraukos:
<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/MediaInformation.aspx>

Socialinės įvairovės žurnalistikoje vadovėlis (angl. *Reporting Diversity Manual*):
http://media-diversity.org/en/index.php?option=com_content&view=article&id=1220:mdi-reporting-diversity-manual-balkan-edition&catid=13:manualshandbooksguidelines&Itemid=16

76

Mažumų teises ginančios nevyriausybinės organizacijos „Minority Rights Group“ specialus žiniasklaidos projektas:
<http://www.minorityvoices.org/news.php/en/610/minorities-combat-economic-exclusion-photo-story-from-the-un-minorities-forum>

Informacija apie tarptautinius žmogaus teisių apsaugos standartus:
<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet30en.pdf>

Įtakingų Europos politikos analizės centrų, kurie specializuojasi pažeidžiamų visuomenės grupių klausimais, sąrašas: <http://eu.thinktankdirectory.org/>

Jungtinių Tautų organizacijos parengta metodika apie tai, kaip atpažinti neapykantos kalbą:
http://issuu.com/progettisociali/docs/toolkit_stampa/1?e=9460691/9919405

Naudingas tinklaraštis apie žurnalistinę etiką ir neapykantą kurstančią kalbą:
http://media-diversity.org/en/index.php?option=com_content&view=article&id=2530:ethical-journalism-is-the-antidote-to-hate-speech-&catid=35:media-news-a-content&Itemid=34

BBC žurnalistikos mokyklos medžiaga:
<http://www.bbc.co.uk/blogs/collegeofjournalism/entries/76d7a006-4bc4-3179-a065-52a379a9abba>

Medžiaga apie žiniasklaidos ir vaikų teisių sąsajas:
<http://www.mediawise.org.uk/wp-content/uploads/2011/04/The-Media-and-Children-Rights-2005.pdf>

Viena iš geriausių reputaciją turinčių žiniasklaidos priemonių, nuolat pranešančių apie pažeidžiamas visuomenės grupes : <http://newint.org/>

Didžiosios Britanijos žurnalistikos analizės centro patarimai žurnalistams, pranešantiems apie pažeidžiamas visuomenės grupes: <http://www.mediawise.org.uk/diversity/>

Diskusija apie saviraiškos laisvę daugiakultūre visuomenėse:
<http://www.centerforinternationalmediaassistance.org/storify-strengthening-freedom-of-expression-in-multicultural-societies/>

Ksenofobijos ir rasizmo problemų stebėseną anglakalbėje žiniasklaidoje:
http://media-diversity.org/en/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=35&Itemid=34

Moksliniai neapykantos kalbos raiską analizuojantys šaltiniai

BOROMISZA-HABASHI, D. (2012). The cultural foundations of denials of hate speech in Hungarian broadcast talk. *Discourse & Communication*, 6(1), 3–20. doi:10.1177/1750481311427793

CAMMAERTS, B. (2009). Radical pluralism and free speech in online public spaces: The case of North Belgian extreme right discourses. *International Journal of Cultural Studies*, 12(6), 555–575. doi:10.1177/1367877909342479

HARVEY, A. (2012). Regulating homophobic hate speech: Back to basics about language and politics? *Sexualities*, 15(2), 191–206. doi:10.1177/1363460712436539

JOSEY, C. S. (2010). Hate speech and identity: An analysis of neo racism and the indexing of identity. *Discourse & Society*, 21(1), 27–39. doi:10.1177/0957926509345071

78 LILLIAN, D. L. (2007). A thorn by any other name: sexist discourse as hate speech. *Discourse & Society*, 18(6), 719–740. doi:10.1177/0957926507082193

VAN SPANJE, J. & de Vreese, C. (2015). The good, the bad and the voter: The impact of hate speech prosecution of a politician on electoral support for his party. *Party Politics*, 21(1), 115–130. doi:10.1177/1354068812472553

Kiti šaltiniai

MEDIA 4 DIVERSITY : taking the pulse of diversity in the media: a study on media and diversity in EU member states and 3 EEA countries“, Luxembourg: Office for Official publications of the European Communities, 2009.

RUPAR, V. Getting the facts right: reporting ethnicity and religion in Europe (IFJ, 2012)

Discrimination in the European Union: Perceptions, Experiences and Attitudes. Special Eurobarometer 296/ Wave 69.1 – TNS opinion & social, 10.

BOURDIEU P. 1992/2003. Wacquant L. Įvadas į refleksiviąją sociologiją. Vilnius: Baltos lankos.

COHEN, S.; YOUNG J. 1973. The manufacture of news. Social problems, deviance and the mass media. Revised Edition. London: Constable
GERBNER, G. 1993. Images of mental illness in the mass media. [interaktyvus], [žiūrėta 2006-11-20]. Interneto prieiga: <<http://www.wacc.org.uk>>

FOUCAULT, M. 1998. Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas. Vertė: Marius Daškus. Baltos lankos.

GERBNER, G. 1993. Images of mental illness in the mass media. [interaktyvus], [žiūrėta 2006-11-20]. Interneto prieiga: <<http://www.wacc.org.uk>>

GOFFMAN, E. 1986. Notes of management of spoiled identity. Simon & Schuster, New York.

RUŠKUS, J. 2002. Negalės fenomenas. Šiaulių universiteto leidykla.

SUSLAVIČIUS, Antanas. Socialinė psichologija. 2006. SCHUTZ, Alfred. 1976. The well-informed citizen. Collected papers. II: Studies in Social Theory. Marinus Hijhoff/The Hague.

ŠUMSKIENĖ, E., et al. (eds) 2013. Nuo mitų prie tikrovės: psichikos sveikatos vaizdavimas žiniasklaidos priemonėse, Vilnius: Vilniaus universitetas, Filosofijos fakultetas, Globali Inicijava Psichiatrijoje.

TULLER, D. 2002. Reporting Diversity Manual. London: A Media Diversity Institute. Egdūnas Račius. Islamo žinytas 2007.

SCHIMMEL, A. Islamo įvadas.

RAČIUS, E. Politikos ir islamiškosios davos susiliejimas // Politologija. – 2005, nr. 2(38), p. 91–122

Europos žmogaus teisių teismas (2015). Press Unit. Fact Sheet - Hate Speech. <http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Hate_speech_ENG.pdf>

The Independent(2015).The Daily Cartoon. <<http://www.independent.co.uk/voices/the-daily-cartoon-9420017.html>>

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948 m.),

Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966 m.),

Jungtinių Tautų deklaracija „Dėl tautinėms arba etninėms, religinėms ir kalbinėms mažumoms priklausančių asmenų teisių“ (1992 m.).

80

Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (2000/c 364/01);

Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2000/31/EB dėl kai kurių informacinės visuomenės paslaugų, (Elektroninės komercijos direktyva).

2000 m. birželio 8 d.; Konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų papildomas protokolas dėl rasistinio ir ksenofobinio pobūdžio veikų, padarytų naudojantis kompiuterinėmis sistemomis.

2008 m. lapkričio 28 d. Europos Tarybos sprendimas 2008/913/TVR.

Europos Tarybos 1994 m. lapkričio 10 d. Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija.

1950m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (14 str.).

1992 m. Europos regioninių arba mažumų kalbų chartija.